

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยในบทนี้ผู้วิจัยได้ค้นคว้าทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังจะนำเสนอต่อไปนี้

1. แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการกระทำผิด
 - 1.1 แนวคิดทางจิตวิทยา
 - 1.2 แนวคิดความสัมพันธ์ในครอบครัวและการอบรมเลี้ยงดู
2. การเสริมสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัวและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
3. การประเมินสุขภาพจิตเด็กและครอบครัว
 - 3.1 สุขภาพของครอบครัว
 - 3.2 ความสัมพันธ์ในครอบครัวและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
4. แนวคิดการจัดกิจกรรมแบบมีส่วนร่วม

1. แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการกระทำผิด

โดยทั่วไปแล้วทฤษฎีและแนวคิดที่เกี่ยวกับการศึกษา สาเหตุของอาชญากรรมและการกระทำความผิดของเยาวชนมีหลายแนวคิด แต่ในการทบทวนวรรณกรรมครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทบทวนเฉพาะแนวคิดที่จะนำมาเป็นประเด็นเชื่อมโยงเพื่ออธิบายลักษณะ หรือพฤติกรรมการกระทำผิดของเด็กในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนเขต 5 ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่มุ่งวิจัยเชิงปฏิบัติการที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัวครอบคลุมแนวคิดทฤษฎีสุขภาพจิต รูปแบบการเสริมสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัว การประเมินสุขภาพจิตเด็กรวมทั้งครอบครัวและแนวทางการจัดกิจกรรมแบบมีส่วนร่วม ซึ่งผู้วิจัยขอนำเสนอตามลำดับ ดังนี้

1.1 แนวคิดทางจิตวิทยา

จากการทบทวนเอกสารวิชาการที่มีการศึกษาเกี่ยวกับการเจ็บป่วยทางจิตใจและนำไปสู่แนวทางการพัฒนาวิชาการและองค์ความรู้แก่วงการจิตเวชและจิตวิทยาซึ่งมีความแตกต่างกันและที่สำคัญมีการประยุกต์แนวความคิดทางจิตเวชมาใช้อธิบายการกระทำผิดกันอย่างแพร่หลายดังจะเห็นได้จากการเริ่มใช้ศัพท์คำว่า “โรค” “ความเจ็บป่วย” “พยาธิสภาพ” มาอธิบายพฤติกรรมอาชญากรรมของวัยรุ่น ในขณะเดียวกันในทางจิตวิทยาก็ถือเป็นพฤติกรรมศาสตร์ที่มุ่งค้นหาและ

เชื่อมโยงกระบวนการทางสมองกับพฤติกรรมของมนุษย์มาเป็นตัวอธิบายพฤติกรรมที่ปรากฏให้เห็น ซึ่งนักจิตวิทยาพยายามจะทำความเข้าใจว่าทำไมบุคคลจึงมีการกระทำเช่นนั้นและจากการค้นคว้าพบว่าการเจริญเติบโตของบุคคลตั้งแต่วัยเด็กจะมีพัฒนาการ ปฏิกริยาโต้ตอบและวิธีการจัดการกับปัญหาและความเครียดมาเป็นลำดับในแต่ละช่วงชีวิต โดยนักวิชาการได้นำเอาหลักวิชาทางจิตเวชและจิตวิทยาอธิบายถึงความเกี่ยวข้องกับอาชญากรรมหรือการกระทำผิดที่รุนแรงของเด็กและเยาวชน เพราะฉะนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการวิเคราะห์ตรวจสอบ วินิจฉัยอาการที่แสดงออกหรือพฤติกรรมนั้นว่าเกิดจากปัญหาทางบุคลิกภาพหรือการปรับตัว และอาจตรวจสอบถึงความเจ็บป่วยทางจิตที่ต้องนำมาใช้อธิบายพฤติกรรมอาชญากรรมด้วย

จากหลักทางวิชาการที่ซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) และกลุ่มนีโอ-ฟรอยเดียน (Neo-Freudians) (Jack E. Bynum and William E. Thompson, 1992 : 128) ที่กล่าวไว้โดยเชื่อว่าพฤติกรรมของมนุษย์ที่แสดงออกมานั้นมีแรงผลักดันและมีวัตถุประสงค์ โดยมองว่าอาชญากรรมเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากการเก็บกด (Repressed) ที่เกิดจากการทำงานของจิตใต้สำนึก (Unconscious) และเกิดบาดแผลทางอารมณ์ (Emotional Trauma) ในทัศนะนี้อาชญากรรมจึงเป็นผลของความไม่สมดุลระหว่าง อีโก้ (Ego) และแรงขับที่ควบคุมไม่ได้ นั่นคือ อิด (Id) กับความคาดหวังของสังคมที่มีต่อพฤติกรรมของบุคคลนั้นคือ ซูเปอร์อีโก้ (Superego) ซึ่งหลักการวิเคราะห์นี้เป็นการวิเคราะห์ถึงบุคลิกภาพของบุคคลและกระบวนการสร้างบุคลิกภาพ โดยมีหลักการและรายละเอียดการวิเคราะห์โครงสร้างบุคลิกภาพ 3 ปัจจัย คือ

อิด (Id) เป็นลักษณะของบุคลิกภาพที่ประกอบด้วยทุกสิ่งที่ดีตัวมาแต่กำเนิดรวมถึงแรงขับตามสัญชาตญาณต่าง ๆ อิด (Id) ทำงานตามหลักของความพึงพอใจ (Pleasure Principle) และอิด (Id) จะพยายามหลีกเลี่ยงความเจ็บปวดและหาทางให้ได้รับความพึงพอใจโดยปราศจากการพิจารณาถึงความเป็นจริงจากโลกภายนอก

อีโก้ (Ego) พัฒนาขึ้นมาเพราะความจำเป็นที่ร่างกายต้องการประพจน์ ปฏิบัติในทางที่เหมาะสมกับโลกของความเป็นจริง อีโก้ (Ego) จึงทำงานตามกฎของความเป็นจริง (Reality Principle) โดยจะทดสอบสภาพความเป็นจริงของโลกภายนอกและชะลอเวลาที่จะปลดปล่อยความเครียด จนกว่าจะมีสถานการณ์แวดล้อมที่เหมาะสมเสียก่อน อีโก้ (Ego) จึงเป็นตัวกลางระหว่างแรงกดดันหรือความต้องการของ อิด (Id) และความเป็นจริงของโลกภายนอกและความต้องการของ ซูเปอร์อีโก้ (Superego) เพื่อให้เป็นที่ยอมรับจากสังคม

ซูเปอร์อีโก้ (Superego) เป็นลักษณะของบุคลิกภาพที่เป็นตัวแทนของคุณค่าศีลธรรมของสังคมซึ่งบิดามารดาสอนให้แก่เด็ก ซูเปอร์อีโก้ (Superego) จึงเป็นตัวตัดสินใจว่าการกระทำถูกหรือผิดตามมาตรฐานของสังคม ดังนั้นขณะที่ อิด (Id) ค้นหาความพึงพอใจ อีโก้ (Ego) ทดสอบความเป็นจริง ซูเปอร์อีโก้ (Superego) จะพยายามต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งความถูกต้องสมบูรณ์

ในช่วงชีวิตของวัยรุ่นจะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากทางด้านฮอร์โมน และสภาพของจิตใจจึงทำให้เกิดความไม่สมดุลขององค์ประกอบของบุคลิกภาพทั้ง 3 โดยเกิดการต่อสู้ระหว่างอีโด (Id) และ อีโก้ (Ego) โดยที่ อีโด (Id) อยู่ในสภาพเข้มแข็งในขณะที่ อีโก้ (Ego) ค่อนข้างอ่อนแอ การต่อสู้ระหว่างความขัดแย้งภายในช่วงวัยรุ่นนี้สะท้อนออกมาในลักษณะให้เห็นว่า เด็กวัยรุ่นอยากมีอิสระแต่ก็กลัวความโดดเดี่ยว อยากมีความรับผิดชอบแต่ก็มีความกังวลว่าจะไม่สามารถทำได้หรือกังวลว่าตัวเองยังด้อยอยู่ และจะมีความทุกข์ทรมานจากความต้องการทางเพศ ในขณะเดียวกันก็มักจะมี ความคับข้องใจกับข้อห้ามทางสังคมและการควบคุมจากภายใน ดังนั้นจากการต่อสู้เพื่อความสมดุลของบุคลิกภาพนี้จึงทำให้วัยรุ่นมีพฤติกรรมที่แปลก ๆ ไม่นั่นนอน มีความขัดแย้งในตัวเอง รวมทั้งอาจมีพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานของสังคม

ในทางจิตวิทยามานุษยนิยมมองมนุษย์ในทางบวกและมีความเชื่อว่าบุคคลเกิดมาเหมือนผ้าขาวที่บริสุทธิ์ แต่ประสบการณ์ชีวิตและสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ต่างหากที่ทำให้มนุษย์ประอะเปื้อน จิตวิทยาสาขานี้เชื่อว่ามนุษย์มีศักยภาพที่จะกระทำความดีอยู่แล้ว หรือมีพลังงูใจในขั้นพื้นฐานอยู่ในบุคลิกภาพที่จะพยายามพัฒนาตนเองให้เจริญงอกงามตามสภาพความเป็นจริง และจะพัฒนาตนเองไปข้างหน้าสู่ความงอกงาม ซึ่งเอเบรฮัม มาสโลว์ (Abraham Maslow) อ้างใน ธวัชชัย ไทยเขียว : 2548 ที่ได้แบ่งความต้องการของมนุษย์เป็นลำดับขั้นดังนี้คือ

1. ความต้องการทางสรีระ ได้แก่ อาหาร น้ำ และความสุขทางร่างกาย เหล่านี้เป็นความต้องการขั้นแรกก่อนจะก้าวไปสู่ขั้นต่อไปได้
2. ความต้องการความปลอดภัย ได้แก่ ความปรารถนาที่จะรอดพ้นจากความกลัวและความรู้สึกไม่มั่นใจ
3. ความต้องการเป็นส่วนหนึ่งของหมู่คณะ คนเราทุกคนต้องการความมั่นใจและอบอุ่นใจ ฉะนั้นจึงต้องการเป็นที่ยอมรับแม้ว่าจะเป็นเพียงในกลุ่มเล็ก ๆ ก็ตาม
4. ความต้องการความรัก ทุกคนมีความปรารถนาที่จะรักผู้อื่นและเป็นที่รักของผู้อื่นด้วย
5. ความต้องการเกียรติยศชื่อเสียง ซึ่งเป็นขั้นสูงสุดตามบัญญัติของ เอเบรฮัม มาสโลว์ ซึ่งเชื่อว่าคนเรามีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะรู้สึกและเข้าใจไม่เฉพาะแต่ตัวเองเท่านั้น แต่อยาก รู้จักและเข้าใจโลกที่ตนอยู่ด้วย ในแง่ดี คนเราต้องการสิ่งสวยงามและศิลปะ และปรารถนาที่จะชื่นชมในธรรมชาติที่งดงามตลอดจนสร้างสรรค์สิ่งสวยงามตามธรรมชาติด้วย

โดยทั่วไปแล้วนักจิตวิทยาเชื่อว่าเมื่อการปฏิบัติตามทางที่ถูกทำนองคลองธรรมในการตอบสนองความต้องการของตนเองถูกปิดกั้น จะเกิดความขัดแย้งในใจที่รุนแรงมากและเมื่ออยู่ในสภาพที่ขัดแย้งในใจมาก ๆ การกระทำความผิดก็เกิดขึ้นได้ ดังมีตัวอย่างการยอมประกอบอาชีพที่สังคมรังเกียจหรือที่ผิดกฎหมายเพราะความยากจนหรือตัวอย่างการทุจริต หรือการประกอบอาชญากรรมเนื่องจากคิดว่าไม่มีหนทางอื่นให้เลือกอีกแล้วก็มีตัวอย่างให้เห็นอยู่เสมอ ๆ ว่าในชนชั้น

ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจ-สังคมระดับต่ำ อัตราการประกอบอาชญากรรมมักจะสูงกว่าชนชั้นที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมที่สูงขึ้น เพราะชนชั้นยากจนมีโอกาสด้อยกว่าในด้านต่าง ๆ ตั้งแต่การศึกษา การประกอบอาชีพ การเลื่อนชั้นสังคม การมีส่วนร่วมทางการเมือง จึงมีความขัดแย้งในใจมากกว่า และถ้าหากอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ส่งเสริมแก่พฤติกรรมผิดสังคม และมีพฤติกรรมสังคมให้เห็นอยู่บ่อย ๆ พฤติกรรมผิดสังคมก็จะมีโอกาสเกิดสูงมาก

ส่วนจิตวิทยาอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งมีบทบาทสำคัญยิ่งในการศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ ก็คือ จิตวิทยาพฤติกรรมนิยม มีความเชื่อว่าพฤติกรรมมนุษย์เกิดจากการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ซึ่งเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนองการเรียนรู้เกิดขึ้นตลอดเวลาตั้งแต่แรกเกิดจนตาย ซึ่งเกิดขึ้นอย่างจงใจและอาจเกิดโดยไม่รู้ตัว การเรียนรู้มีหลายแนวคิดไม่ว่าจะเป็นการวางเงื่อนไขแบบคลาสสิก (Classical Conditioning) โดยการนำของ พาฟลอฟ (Pavlov) การวางเงื่อนไขแบบลงมือกระทำ (Operant Conditioning) โดย บี.เอฟ.สกินเนอร์ (B.F. Skinner) นอกจากนี้ยังมีทฤษฎีการเรียนรู้จากตัวแบบ (Bandura, 1997) ที่ทำให้มนุษย์เกิดการเรียนรู้จากตัวแบบตามหลักพฤติกรรมนิยม ซึ่งเป็นจิตวิทยาฝ่ายที่เน้นการศึกษาวิจัยเชิงประจักษ์ (empirical research) ซึ่งมีการศึกษาทดลองทดสอบด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์เป็นบทพิสูจน์ในขณะเดียวกันพรชัย ชันดี, รัชชัย ปิยะนิละบุตรและ อัสวิน วัฒนพิบูลย์ (2543 : 108) เชื่อว่าพฤติกรรมมนุษย์เกิดจากการเรียนรู้และมีผลอย่างยิ่งต่อการอธิบายพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์อย่างกว้างขวาง และแพร่หลายไป อีกทั้งยังมีอิทธิพลต่อความเชื่อในสาขาวิชาอื่น ๆ ด้วย เช่น ทางสังคมวิทยาที่เชื่อว่ามนุษย์ได้เรียนรู้แบบแผนการดำรงชีวิต กฎเกณฑ์ระเบียบต่าง ๆ ให้อยู่ร่วมกันในสังคมได้ด้วยดี เช่น ทฤษฎีความแตกต่างในการคบค้าสมาคม (Differential Association) ซึ่งเชื่อว่าพฤติกรรมอาชญากรรมเกิดจากการเรียนรู้ที่มีโชเป็นมาโดยกำเนิด

สรุปได้ว่า สาเหตุการกระทำผิดทางจิตวิทยาเชื่อว่า การกระทำผิดเป็นผลมาจากธรรมชาติที่ติดตัวมาแต่กำเนิด กระบวนการเรียนรู้ทางสังคมทำให้มนุษย์ควบคุมแรงผลักดันก้าวร้าวของตนเองไว้ได้ ส่วนแนวคิดจิตวิทยามานุษยนิยมมองว่าความต้องการทางสรีระเป็นความต้องการขั้นพื้นฐานที่เป็นแรงผลักดันให้กระทำความผิดเนื่องจากความขาดแคลนโดยไม่คำนึงว่าจะถูกลงโทษหรือไม่ เพียงใด และแนวคิดจิตวิทยาพฤติกรรมนิยมเป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่เชื่อว่า การกระทำผิดเกิดจากการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ การเรียนรู้เกิดขึ้นตลอดเวลาตั้งแต่แรกเกิดจนตาย ซึ่งอาจเกิดขึ้นอย่างจงใจหรือเกิดโดยไม่รู้ตัว เพราะฉะนั้นอาชญากรรมจึงน่าจะเกิดจากการเรียนรู้ซึ่ง มีโชเป็นมาโดยกำเนิด

1.2 แนวคิดความสัมพันธ์ในครอบครัวและการอบรมเลี้ยงดู

ครอบครัวเป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลทำให้คนกระทำความผิดได้ เนื่องจากครอบครัวเป็นสถาบันแรกที่ทำหน้าที่อบรมขัดเกลานิสัย (Socialization) ปลูกฝังค่านิยม สั่งสอนให้รู้จักผิดชั่วชอบดี สอนให้รู้จักหน้าที่ของตนในฐานะสมาชิกคนหนึ่งของสังคมและเป็นสถาบันแรกที่พัฒนาเด็ก

ในด้านอารมณ์ สติปัญญา ศีลธรรมและสังคม มีการวิจัยที่ชี้ให้เห็นว่า หากครอบครัวย่อหย่อน ไม่สามารถควบคุมเยาวชนและขาดความเข้มแข็งในการถ่ายทอดคุณค่าทางศีลธรรมแล้วจะทำให้เด็ก ทำผิดกฎหมายได้ โดยมีเอกสารวิชาการและงานวิจัยที่ทบทวนมา ดังนี้

สุรางค์ โค้วตระกูล (2541 : 375) ให้ความหมายการอบรมเลี้ยงดูว่า หมายถึงการที่ พ่อแม่หรือผู้มีหน้าที่เลี้ยงดูเด็ก ได้อบรมสั่งสอนเด็กในฐานะที่เป็นบุคคลแรกที่ใกล้ชิดกับเด็กใน กระบวนการสังคมประกิด โดยการวางมาตรฐานตั้งความคาดหวังของพฤติกรรมต่าง ๆ และใช้การ ให้อภัยและการทำโทษเป็นเครื่องมือที่จะช่วยให้เด็กมีพฤติกรรมตามความคาดหวังและได้มี ผู้ทำการศึกษาเกี่ยวกับวิธีการอบรมเลี้ยงดูออกเป็นหลายประเภทหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการเลี้ยงดู แบบประชาธิปไตย แบบอัตตาธิปไตย แบบควบคุมมาก แบบควบคุมน้อย แบบให้ความรักความ อ่อนนุช ซึ่งนักจิตวิทยายอมรับว่าวิธีการอบรมเลี้ยงดูเด็กมีผลต่อการพัฒนาการทางบุคลิกภาพของเด็ก

ทาฟต์ โดแนลด์ อาร์ และอิงแลนด์ ราลฟ์ ดับเบิลยู (Taft Donald R. and England, Ralph. W) (อ้างในภูมิพงษ์ ขุนฉนมฉำ : 2547) กล่าวถึงครอบครัวที่เป็นสาเหตุในการกระทำความผิดว่า เป็นครอบครัวที่มีสมาชิกมีความประพฤติผิดศีลธรรมจรรยาที่ดี สมาชิกบางคนติดสุรา หรือติดยา เสพติด สมาชิกที่มีปัญหาขัดแย้งกันตลอดเวลา ขาดความรัก ขาดการเอาใจใส่ต่อกัน อิงฉฉฉฉฉฉฉฉ มีจำนวนสมาชิกในครอบครัวมากเกินไปและมีญาติเข้ามาอยู่หรือสอดแทรกให้เป็นปัญหา หรือ มีสมาชิกที่ยังชีพด้วยการประกอบอาชญากรรม หรือเป็นครอบครัวที่มีผู้ปกครองเลี้ยงเดี่ยวเนื่องจาก ขาดบิดา ขาดมารดาหรือขาดทั้งบิดาและมารดา เพราะบิดามารดาหย่าร้าง หรือฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดเสียชีวิต รวมทั้งการแยกกันอยู่เพราะหน้าที่การงาน ตลอดจนบิดามารดาทำงานผิดกฎหมาย หรือประกอบ อาชญากรรมเสียเอง ครอบครัวที่บิดาและแม่ไม่ควบคุมสั่งสอนปลูกฝังให้รู้จักบรรทัดฐานของ สังคม ครอบครัวที่มีพื้นฐานความยากจน ต้องมุ่งทำงานหาเงินประกอบอาชีพเลี้ยงตัวไม่มีเวลาใกล้ชิด หรืออบรมสั่งสอนเด็ก

อย่างไรก็ตามการเรียนรู้ตามเงื่อนไขผลกระทบในการอบรมเลี้ยงดูก็มีส่วนในการ ทำให้เด็กกระทำผิด ดังมีตัวอย่างเช่น การสอนลูกให้เป็นโจรหรือผู้ที่เติบโตในสิ่งแวดล้อมที่ไม่ดี เช่นอาศัยอยู่ในสลัม หรือในแก๊งโจร พฤติกรรมเหล่านี้ย่อมถูกหล่อหลอมตามเงื่อนไข ผลกระทบ ในสลัม หรือในแก๊งโจร จนกลายเป็นพฤติกรรมผิดสังคมและกลายเป็นอาชญากรได้ในที่สุด ในขณะที่เดียวกันยังมีครอบครัวอีกจำนวนไม่น้อยที่พ่อแม่ให้การเลี้ยงดูบุตรด้วยความรักและตามใจ โดยให้ความรัก ความชื่นชมอย่างสุดโต่ง และตอบสนองความต้องการของเด็กอย่างไม่มีเงื่อนไข ซึ่งการอบรมเลี้ยงดูเช่นนี้ทำให้เด็กไม่สามารถเรียนรู้กฎเกณฑ์ของสังคมได้เพราะขาดการฝึกให้เด็ก รู้จักหักห้ามใจ ไม่รู้จักข่มความต้องการ และไม่รู้จักข่มอารมณ์ของตนเองได้ เด็กเหล่านี้เมื่อเติบโต ขึ้นจะกระทำทุกอย่างตามความต้องการของตนโดยไม่คำนึงถึงกฎเกณฑ์ของสังคม

นอกจากนี้เด็กและเยาวชนที่มีพฤติกรรมฝืนสังคมยังเกิดกับบุคคลที่ได้รับการอบรมอย่างเคร่งครัดจากพ่อ-แม่ ที่มีคุณธรรมระดับสูงด้วย ข้อค้นพบนี้เป็นประเด็นคำถามสร้างความกังขาให้กับนักจิตวิทยาเช่นกัน แต่อย่างไรก็ตามจากการศึกษาเจาะลึกก็พบว่า พ่อแม่ที่มีคุณธรรมเหล่านี้ อบรมลูกด้วยเงื่อนไขการลงโทษอย่างเข้มงวด และมีได้มีความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับลูก ลูกจึงไม่ได้รับความรักจากพ่อแม่ และไม่ใส่ใจว่าพ่อแม่จะรักหรือไม่ บางครั้งการทำตามพ่อแม่สั่งสอนก็เพื่อหลีกเลี่ยงการลงโทษเท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ความรู้สึกรับผิดชอบชั่วดีก็ไม่เกิดขึ้นในจิตใจ ที่ไม่ทำไม่ใช่เพราะตนคิดว่าผิดหรือไม่ดีแต่เพราะกลัวถูกลงโทษ เมื่อลืบทาพ่อแม่หรือลืบทาเจ้าหน้าที่บ้านเมืองพฤติกรรมต่าง ๆ ที่ไม่กล้าทำมาก่อนก็จะทำเพราะคิดว่าไม่มีผู้ลงโทษ ในขณะที่ การที่ครอบครัวถูกกล่าวถึงว่าเป็นต้นเหตุทำให้วัยรุ่นกระทำความผิด เนื่องจากบ้านและครอบครัวเป็นสถาบันแรกในการที่จะสร้างลักษณะนิสัยความคิดอ่าน ค่านิยม ความเชื่อ ทักษะ และบุคลิกภาพของเด็ก ทั้งนี้เพราะครอบครัวเป็นสถาบันที่ให้ขบวนการเรียนรู้แก่เด็ก ฉะนั้นอิทธิพลในครอบครัวจึงเป็นสาเหตุต่อการกระทำความผิด หรือประกอบอาชญากรรมของวัยรุ่น ซึ่งสามารถ แยกพิจารณาเป็นรายด้าน (ภูมิพงษ์ ขุนฉนวนฉำ 2547) ได้ดังนี้

1. ทางด้านความรัก

1.1 ทางด้านความรักที่บิดามารดาให้กับลูก จากการศึกษาเกี่ยวกับการต้องการความรักและความอบอุ่น พบว่าลูกไม่ได้ต้องการแต่เพียงอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรคเท่านั้น ถึงพ่อแม่จะให้ปัจจัย 4 แก่ลูกครบบริบูรณ์ ก็มีให้จะสนองความต้องการของลูกได้ครบ จะได้ก็แต่ความต้องการทางด้านร่างกายเท่านั้น สิ่งที่ลูกต้องการอย่างยิ่งนอกเหนือกว่านั้น คือความต้องการทางด้านจิตใจ อันได้แก่ ความต้องการความรัก ความอบอุ่น เด็กที่เกิดในครอบครัวที่พ่อแม่เข้าใจให้ความรัก ความอบอุ่นแก่ลูกพอเพียง โตขึ้นก็จะกลายเป็นเด็กที่มีสุขภาพจิตดี รู้จักมีเหตุผล ตัดสินปัญหาเฉพาะหน้าได้อย่างเหมาะสม ตรงกันข้ามกับเด็กที่ขาดความรัก ความอบอุ่น ก็จะกลายเป็นเด็กมีปัญหาเก็บตัว มองโลกในแง่ร้าย ต่อต้านสังคม เป็นคนเชื่องง่าย ถูกชักจูงง่าย โอกาสที่จะกระทำความผิดจะมีมาก

1.2 ความรักใคร่กลมเกลียวของบิดา มารดา มีผลต่อสุขภาพจิตเป็นอย่างมาก เด็กที่บิดามารดามีความรักใคร่กลมเกลียวกัน เข้าใจกัน อยู่ด้วยกัน อย่างมีเหตุผล ทำให้เด็กมีความสุขมีความใกล้ชิดกับบิดามารดา มีสุขภาพจิตดี ทำให้เติบโตขึ้นมา มีความสมบูรณ์ทั้งด้านสติปัญญาและความนึกคิด ในทางตรงกันข้ามเด็กที่มาจากครอบครัวที่บิดามารดาไม่รักใคร่กลมเกลียวกันมีการทะเลาะวิวาทกันอยู่เสมอ ๆ จะมีผลกระทบต่อจิตใจเด็กอย่างมาก มองโลกในแง่ร้าย ก้าวร้าว และมีผลต่อพฤติกรรมอาชญากรรมในที่สุด ส่วนในกรณีที่บิดา มารดาแยกกันอยู่ อันเนื่องมาจากสาเหตุตาย หย่าร้าง ละทิ้ง หรือแยกกันอยู่เฉย ๆ อันเป็นเหตุทำให้องค์ประกอบทางครอบครัว

ไม่สมบูรณ์เด็กจะมีความรู้สึกว่าเหว่ ขาดความรัก ความอบอุ่น ขาดความสุข กลายเป็นเด็กมีปัญหาทางชดเชยสิ่งที่ตัวเองขาดไปในทางที่ผิด ซึ่งจะถูกเพื่อนชักจูงไปในทางที่ผิดได้ง่าย

2. วิธีการอบรมเลี้ยงดูลูกที่ขาดความพอดี มีส่วนทำให้เด็กกระทำความผิดได้ เช่น

2.1 เด็กที่มาจากครอบครัวที่บิดามารดาเข้มงวดจนเกินไป มีแต่ระเบียบวินัยตลอดเวลา จนไม่มีโอกาสเป็นตัวของตัวเอง ไม่สามารถทำอะไรตามที่ตัวเองต้องการ หรือแสดงความคิดเห็นใด ๆ ทำให้ขาดความเชื่อมั่น ไม่กล้าตัดสินใจทำอะไร เพราะกลัวความผิด กลัวถูกลงโทษ ทำให้เด็กไม่สามารถอยู่ตามลำพังด้วยตัวเองได้ จึงง่ายต่อการที่จะถูกชักจูงไปในทางที่ผิดในบางรายอาจเป็นเด็กที่ต่อต้านระเบียบกฎเกณฑ์ฝ่าฝืนข้อบังคับของสังคมไป

2.2 เด็กที่มาจากครอบครัวที่บิดามารดาเลี้ยงดูด้วยการตามใจหรือปกป้องมากเกินไป อาจเนื่องจากเป็นลูกคนเดียว ลูกคนเล็ก หรือมาจากครอบครัวที่มีฐานะดีมากทำให้เด็กเอาแต่ใจตัวเอง กลายเป็นเด็กที่ไม่รู้ว่าสิ่งใดถูกสิ่งใดผิด เมื่อโตขึ้นมีแนวโน้มที่จะกระทำความผิดได้ง่าย

2.3 เด็กที่มาจากครอบครัวที่มีมาตรฐานทางศีลธรรมเสื่อม เด็กเหล่านี้จะได้รับการเลี้ยงดูมาจากสิ่งเลวร้ายทั้งหมด จากบิดามารดา ซึ่งอาจคิดยาเสพติดให้โทษ ดินสุรา เล่นการพนัน หรือจากครอบครัวที่เป็นโจร หรือโสเภณี เด็กจะเรียนรู้และเคยชินกับสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้น ในที่สุดก็จะประพฤตินเป็นนักเลงคุ่มแก้มุมซ่อง

2.4 เด็กที่มาจากครอบครัวที่ยากจน มีบุตรมาก ทำให้บิดามารดาไม่มีโอกาสอบรมได้ทั่วถึง และไม่สามารถสนองความต้องการของบุตร ทำให้เกิดการขัดสน แย่งกันกินแย่งกันใช้ เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความรู้สึกบีบคั้นทางจิตใจ เพราะความไม่เท่าเทียมเพื่อนฝูง โอกาสที่จะกระทำความผิดมีมาก

3. ขาดความเข้าใจระหว่างบิดามารดาและวัยรุ่น

วัยรุ่นเป็นวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางร่างกายและจิตใจ เป็นวัยหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิต บิดามารดาต้องยอมรับในสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นพฤติกรรมของวัยรุ่น ต่อไปนี้

3.1 วัยรุ่นเป็นวัยที่ต้องการอิสระ ต้องการเป็นตัวของตัวเอง ถ้าบิดามารดาไม่เข้าใจไม่ให้อิสระแก่ลูก ควบคุมลูกจนเกินไป อาจเป็นการสร้างให้เด็กกระทำความผิด

3.2 ต้องการยอมรับจากบิดามารดาว่าเติบโตและมีความคิดอ่านเอง ถ้าบิดามารดาไม่เข้าใจ ยังคงปฏิบัติเหมือนขณะยังเล็กอยู่ เด็กจะไม่พอใจบิดามารดา ควรให้โอกาสเด็กแสดงความคิดเห็น ยอมรับความคิดเห็นนั้น พร้อมทั้งให้คำแนะนำ มิฉะนั้น เด็กจะต่อต้านบิดามารดา มีปัญหาหรือทุกข์ร้อนใด ๆ ก็จะไม่บอกกล่าว ยิ่งในช่วงวัยรุ่น เพื่อนมีอิทธิพลมาก เมื่อเด็กไม่ยอมรับไม่ยอมปรึกษาบิดามารดา เด็กก็จะปรึกษาเพื่อน ถ้าได้เพื่อนดีก็ดี ถ้าได้เพื่อนไม่ดีก็จะนำไปในทางผิดได้

3.3 บิดามารดาควรเข้าใจและยอมรับความจริงว่าวัยรุ่นเป็นวัยที่เริ่มสนใจเพศตรงข้าม เด็กมีความต้องการที่จะมีเพื่อนต่างเพศ ถ้าบิดามารดาไม่เข้าใจ ห้ามหรือกีดกันไม่ให้เด็ก

มีโอกาสพบปะสังสรรค์กับเพื่อนต่างเพศ จะทำให้เด็กอึดอัด ซึ่งความกดดันต่าง ๆ ที่เด็กได้รับจากบิดามารดา บวกกับความต้องการตามธรรมชาติซึ่งเกิดขึ้น จะทำให้เด็กหาทางออกในทางที่ผิดและกระทำการที่ผิดได้

2. การเสริมสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัวและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ความสัมพันธ์ในครอบครัวจะดำเนินไปด้วยความราบรื่นได้นั้นต้องเริ่มต้นจากบทบาทและหน้าที่ของแต่ละบุคคลในครอบครัวโดยมีสัมพันธภาพที่ดีต่อกันและอยู่บนพื้นฐานการให้เกียรติและการสื่อสารที่ดี และองค์ประกอบที่สำคัญในการนำไปเป็นหลักการวิเคราะห์เพื่อหาแนวทางการสร้างสัมพันธภาพในครอบครัวประกอบด้วย การวิเคราะห์สภาพสัมพันธภาพในครอบครัว การหาทางเลือกและกำหนดทางเลือกที่เหมาะสมเพื่อการแก้ไขปัญหา การปฏิบัติตามทางเลือกและการประเมินผลสัมพันธภาพในครอบครัว (สุวัฒนา วิบูลย์เศรษฐ์ : 2547)

จากการทบทวนงานวิจัยที่แสดงให้เห็นถึงสัมพันธภาพในครอบครัวระยะมีบุตรวัยรุ่นที่เกิดจากการปฏิบัติพัฒนกิจที่ดีของครอบครัวในงานวิจัยของ ยุพยงค์ โคตรพัฒนานนท์ (2543) พบว่าการปฏิบัติพัฒนกิจของครอบครัวระยะมีบุตรวัยรุ่น มีดังนี้

1. การสื่อสารและสัมพันธภาพที่ดีในครอบครัว ครอบครัวในระยะที่มีบุตรวัยรุ่นจำเป็นต้องมีการสื่อสารที่ดีในครอบครัว บิดามารดาจะต้องยอมรับการแสดงออกของพฤติกรรมต่าง ๆ ของบุตรวัยรุ่น สนใจรับฟังปัญหาของบุตร จะทำให้สัมพันธภาพระหว่างบิดามารดาและบุตรวัยรุ่นดี แต่ถ้าหากบิดามารดาไม่สนใจบุตรจะทำให้ไม่สามารถสื่อสารกับบุตรได้จะทำให้เกิดสัมพันธภาพที่ห่างเหินและเป็นปัญหาตามมาได้

2. การอบรมบทบาทที่เหมาะสมในสังคม วัยรุ่นเป็นวัยที่สนใจในกิจกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมในบ้านหรือนอกบ้าน การที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมเหล่านี้จะทำให้วัยรุ่นมีประสบการณ์ที่ดี มีความเชื่อมั่นในตนเอง บิดามารดาต้องดูแล ส่งเสริม ให้คำแนะนำในการคบเพื่อนทั้งชายและหญิงรวมถึงการมีกิจกรรมทางสังคม การอบรมกฎระเบียบต่าง ๆ ทางสังคม ให้การยอมรับกลุ่มเพื่อนและมีกิจกรรมร่วมกับบุตรวัยรุ่น

3. การถ่ายทอดความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับเรื่องเพศศึกษา วัยรุ่นเป็นวัยที่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย โดยเฉพาะพัฒนาการทางเพศวัยรุ่นเริ่มมีความสนใจในเรื่องเพศ บิดามารดาจึงควรให้ความสนใจบุตรวัยรุ่น ให้คำแนะนำในการเปลี่ยนแปลงของร่างกายและการดูแลปฏิบัติตนที่ถูกต้องการปฏิบัติตัวเมื่อบุตรสาวเริ่มมีประจำเดือนและบุตรชายมีอารมณ์ทางเพศ รวมถึงดูแลให้คำแนะนำให้หลีกเลี่ยงจากสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดอารมณ์ทางเพศ

4. ส่งเสริมให้บุตรรับผิดชอบตนเองและกิจกรรมในครอบครัวเพิ่มมากขึ้น โดยที่ครอบครัวที่มีบุตรวัยรุ่นควรส่งเสริมให้บุตรรู้จักรับผิดชอบตนเอง เพื่อให้บุตรมีความรับผิดชอบ โดยการมอบหมายงานบ้าน เช่น ทำอาหาร ทำความสะอาดบ้าน ให้รับผิดชอบดูแลในเรื่องส่วนตัว รวมถึงส่งเสริมและสนับสนุนให้บุตรวัยรุ่นแสดงความสามารถในงานอดิเรกที่สนใจและถนัด

5. ถ่ายทอดปรัชญาการดำเนินชีวิตและจริยธรรมแก่บุตร เพื่อให้บุตรวัยรุ่นได้เรียนรู้เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องเหมาะสมและสามารถอยู่ในสังคมได้ บิดามารดาจะต้องปลูกฝังให้บุตรเป็นคนมีระเบียบ วินัย มีความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์และรู้จักแก้ปัญหา ช่วยเหลือส่วนรวม มีเหตุผลและสอนให้รู้จักประหยัดและอดออม

6. การจัดสรรด้านการเงิน บิดามารดาควรเป็นแบบอย่างที่ดีในการใช้จ่ายเงินในครอบครัว ควรให้บุตรได้รับรู้เรื่องการใช้จ่ายในครอบครัว สนับสนุนให้บุตรมีการบริหารจัดการเงินด้วยตนเอง มีการออมทรัพย์และหารายได้พิเศษอย่างถูกต้องเหมาะสม

7. แสดงความรักความเอาใจใส่ครอบครัวในระยะมีบุตรวัยรุ่นจะต้องมีการตอบสนองในด้านจิตใจของบุตรและตอบสนองความต้องการของบุตร สนใจทุกข์สุข มีความสนิทสนมใกล้ชิดกันในครอบครัว แสดงความรักความเอาใจใส่กันในครอบครัว คอยดูแลให้คำแนะนำปรึกษาแก่บุตรเมื่อบุตรมีปัญหาต่าง ๆ

8. สนับสนุนการศึกษาเล่าเรียน บิดามารดาจะต้องเห็นความสำคัญของการศึกษาให้คำแนะนำและส่งเสริมให้การศึกษาเล่าเรียนเมื่อถึงเกณฑ์ ให้โอกาสในการเรียนรู้ฝึกทักษะตามความถนัด ครอบคลุมถึงการศึกษาหาความรู้ อบรมบ่มนิสัย ฝึกฝนกิริยา มารยาท มีการติดต่อประสานงานให้ความร่วมมือกับทางโรงเรียนอย่างสม่ำเสมอ

จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนำเสนอเบื้องต้นได้สะท้อนให้เห็นการปฏิบัติพัฒนกิจของครอบครัวระยะมีบุตรวัยรุ่นที่จะนำไปสู่การส่งเสริมการสร้างสัมพันธภาพในครอบครัวไม่ว่าจะเป็นด้านการส่งเสริมให้รับผิดชอบตนเองและกิจกรรมในครอบครัว ในระยะนี้บิดามารดาควรมอบหมายงานให้รับผิดชอบ รวมถึงเรื่องส่วนตัว ส่งเสริมและสนับสนุนให้บุตรแสดงความสามารถในงานอดิเรกที่สนใจและถนัด เช่น การเล่นเกมกีฬา อ่านหนังสือ บุตรวัยรุ่นสามารถที่จะรับผิดชอบงานบางส่วนของครอบครัวได้ เช่น ช่วยทำอาหาร ทำความสะอาดบ้านซ่อมรั้ว ดูแลสนามหญ้า ช่วยดูแลน้อง ๆ ดังนั้นครอบครัวควรที่จะมอบหมายกิจวัตรประจำวันหรืองานบ้าน โดยวางกฎข้อบังคับให้ชัดเจนให้บุตรรับผิดชอบและปฏิบัติ ทั้งในเรื่องส่วนตัว ให้บุตรแสดงความสามารถในงานอดิเรกที่สนใจและถนัด ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้เป็นสิ่งที่สำคัญที่จะทำให้บุตรมีความรับผิดชอบ มีระเบียบ มีวินัย เป็นการเพิ่มความรู้สึกรับคุณค่าในตนเองเป็นคนมีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคมและเติบโตเป็นคนมีคุณภาพต่อไปในอนาคต การที่

ครอบครัวยอมรับนับถือให้บุตรรับผิดชอบตนเอง และการกระทำของตนเองเป็นลักษณะหนึ่งของครอบครัวที่ดีมีสุข (Friedman et al, 2003)

การอบรมบ่มอบที่เหมาะสมในสังคม มีความสำคัญในครอบครัวเป็นอย่างมากเพราะวัยรุ่นเป็นวัยที่ให้ความสนใจในกิจกรรมต่างๆทั้งภายในและภายนอกบ้าน ดังนั้นครอบครัวจะต้องให้ความสนใจให้คำแนะนำความรู้ กฎเกณฑ์ ระเบียบต่าง ๆ ทางสังคม บทบาททางเพศ แบบแผนความประพฤติ รวมทั้งการอบรมบ่มอบทางสังคมจะทำให้วัยรุ่นประพฤติปฏิบัติตัวอย่างเหมาะสมในสังคม สามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ง่าย ครอบครัวควรอบรมเกี่ยวกับ กิริยามารยาททางสังคม การวางตัวที่เหมาะสม การคบเพื่อนทั้งเพศหญิงและเพศชาย การทำกิจกรรมทางสังคม การมีนัดกับเพื่อนต่างเพศ รวมถึงการแนะนำเกี่ยวกับพฤติกรรมเสี่ยงต่าง ๆ เช่น ยาเสพติด บุหรี่ การเที่ยวสถานเริงรมย์ ครอบครัวจะต้องเป็นแบบอย่างบทบาทที่เหมาะสมในสังคมให้กับบุตรวัยรุ่น ปฏิบัติตัวเป็นที่ยอมรับของสังคมซึ่งจากการศึกษาของยุพยงค์ โคตรพัฒนานนท์ (2543) พบว่าการปฏิบัติพัฒนาของครอบครัวในการอบรมบ่มอบที่เหมาะสมในสังคมอยู่ในระดับปานกลาง

ด้านสัมพันธภาพและการสื่อสารในครอบครัว ครอบครัวระยะที่มีบุตรวัยรุ่นจำเป็นต้องมีการสื่อสารกันอย่างเปิดเผย ผู้ที่เป็นบิดามารดาจะต้องยอมรับในพฤติกรรมการแสดงออกของวัยรุ่น เอาใจใส่และรับฟังปัญหาของบุตร ถ้าครอบครัวมีการสื่อสารที่ไม่ดี ไม่สามารถสื่อสารกับบุตรวัยรุ่นได้ยิ่งทำให้สัมพันธภาพระหว่างบิดามารดากับบุตรวัยรุ่นห่างเหิน เมื่อบุตรวัยรุ่นมีปัญหาจะไปปรึกษากับบิดามารดาไม่ได้ จึงก่อให้เกิดปัญหามากมาย (อุมาพร ตรังคสมบัติ 2544) ไม่ว่าจะเป็นปัญหาการมั่วสุม ดื่มสิ่งเสพติด การขายตัว ก่ออาชญากรรม ซึ่งมักจะพบได้ว่าปัญหาเกือบทั้งหมดมาจากการขาดปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างสมาชิก ในครอบครัวที่อาจจะถูกสะสมมาตั้งแต่เมื่อครั้งยังเป็นเด็ก (ประคินันท์ อุปรมย์ 2543) และพบว่าส่วนใหญ่โศกณิเด็กหรือหญิงขายบริการทางเพศมาจากครอบครัวที่มีปัญหา กล่าวคือครอบครัวแตกแยก หรือแม้บิดามารดาจะอยู่ด้วยกันแต่ก็มีปัญหาความสัมพันธ์ในครอบครัว เด็กขาดความรักความอบอุ่นหรือเป็นเหยื่อของความรุนแรงในครอบครัว (นิสิต ศักยพันธ์ 2546)

จึงอาจกล่าวได้ว่าสัมพันธภาพภายในครอบครัวระหว่างวัยรุ่นกับบิดามารดาจะเป็นพื้นฐานขั้นต้นของครอบครัวที่จะส่งผลต่อสังคม ครอบครัวที่สมาชิกมีความรักความผูกพันซึ่งกันและกัน มีการช่วยเหลือห่วงใยเอื้ออาทรต่อกันจะก่อให้เกิดความสุขภายในครอบครัว และเป็นพื้นฐานทางอารมณ์ที่ดีกับสมาชิก การที่วัยรุ่นมีสัมพันธภาพที่ดีกับครอบครัวจะทำให้สามารถปรับตัวอยู่ในสังคมได้ (จงกลณี ดุษฎีเจริญ 2540) จากการศึกษาเกี่ยวกับการปฏิบัติพัฒนาของครอบครัวระยะมีบุตรวัยรุ่น ในการคงไว้ซึ่งสัมพันธภาพและการสื่อสารในครอบครัว พบว่าอยู่ในระดับปานกลางถึงระดับมาก (รุจา ภูไพบูลย์และคณะ 2540 ; ยุพยงค์ โคตรพัฒนานนท์ 2543)

ด้านการถ่ายทอดปรัชญาการดำเนินชีวิตและจริยธรรมแก่นุตร เด็กในระยะวัยรุ่นนี้จะค้นหาความเชื่อและวัฒนธรรมค่านิยมต่าง ๆ ของตนเอง ครอบครัวต้องพยายามที่จะยึดมั่นในหลักการความถูกต้องดีงาม ในการสั่งสอนและการปฏิบัติ ปลูกฝังให้นุตรเป็นคนมีระเบียบ เคารพกฎหมายรู้จักกฎเกณฑ์ มีความรับผิดชอบมีศักดิ์ศรี มีความรู้สึกนึกคิดที่ดีที่เหมาะสม รู้จักประหยัดอดออม ครอบครัวจึงเป็นแหล่งเริ่มต้นในการปลูกฝังจริยธรรม วัฒนธรรมค่านิยมต่าง ๆ ให้แก่เด็กสอนให้เด็กปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อม วิธีการอบรมก็อาจทำได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยตรงก็โดยการพูด สั่งสอนว่ากล่าว โดยอ้อมก็โดยการประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี (สุพัตรา สุภาพ 2543)

สถาบันที่จะสามารถทำหน้าที่ให้ความรักความอบอุ่นให้แก่เด็กและเยาวชนได้ดีที่สุดคือสถาบันครอบครัว ครอบครัวที่แสดงออกซึ่งความสนใจความรู้สึกของสมาชิก มีความใกล้ชิด ความอบอุ่นต่อกันมีกิจกรรมร่วมกัน จะทำให้ครอบครัวอยู่ดีมีสุข (Friedman 2003) และความอยู่ดีมีสุขจะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้สมาชิกเติบโตและพัฒนาต่อไป มีความมั่นคงทางอารมณ์และมีวุฒิภาวะเหมาะสม ครอบครัวระยะมีบุตรวัยรุ่นจึงมีหน้าที่สำคัญที่จะตอบสนองความต้องการทางจิตใจของบุตร โดยเฉพาะวัยรุ่นซึ่งร่างกายมีการเจริญเติบโตใกล้เคียงกับลักษณะผู้ใหญ่ มีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นนอกบ้านมากขึ้น อยากรับอิสระเป็นตัวของตัวเอง มีความเชื่อมั่น เสาะแสวงหาค่านิยมต่าง ๆ มาเป็นเอกลักษณ์ แต่ยังขาดการตัดสินใจที่รอบคอบและมีประสบการณ์น้อย ทำให้การดำเนินชีวิตผิดพลาดได้ Hammer & Turner (1990 อ้างใน พิมภา สุตรา 2541) กล่าวว่า หากวัยรุ่นได้รับรู้ว่ามีพ่อแม่ให้ความอบอุ่น ความรัก ความเอาใจใส่ มีความผูกพันและสนับสนุนช่วยเหลือจะนำไปสู่การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว โดยเฉพาะความผูกพันในครอบครัวเป็นสิ่งสำคัญสำหรับวัยรุ่น ดังจะเห็นได้จากการศึกษาของเบ็ทูลและฟิลิซ (Betul & Filiz, 2001) ที่พบว่าความผูกพันในครอบครัวมีความสัมพันธ์ทางลบกับระดับความคิดทางลบในวัยรุ่นโดยวัยรุ่นที่ได้รับประสบการณ์ความผูกพันในครอบครัวสูงมีความคิดทางลบน้อยกว่าวัยรุ่นที่ได้รับประสบการณ์ความผูกพันในครอบครัวต่ำในขณะที่ผลการวิจัยของโบว์เกอร์ (Bougers, 1993) พบว่าความสัมพันธ์ในครอบครัวมีความสำคัญต่อระดับอารมณ์ของวัยรุ่นและยังส่งผลต่อการปรับตัวของวัยรุ่นในระยะเติบโตด้วย

จากการทบทวนงานวิจัยที่ผู้วิจัยทบทวนมาพบว่าบทบาทพ่อแม่ที่เหมาะสมเป็นบริบทสำคัญในการดูแลเด็กและเยาวชน (Woolfenden SR, Williams K, Peat J, 2002) : 2 ซึ่งเดิมเคยเชื่อว่ากลุ่มเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดมักมาจากครอบครัวหย่าร้างหรือขาดพ่อหรือแม่ (Bank L, Marlowe JH, Reid JB, Patterson GR, Weinrott MR, 1991) ซึ่งมีรายงานจากกระทรวงยุติธรรมของญี่ปุ่นได้รายงานว่าเด็กกระทำผิดพบมากในกลุ่มอายุ 14 - 16 ปี ร้อยละ 70 มีพ่อแม่ครบ อีกทั้งร้อยละ 90 มาจากครอบครัวที่ฐานะการเงินดี (Sakuta T, 1996) ส่วนสภาพทางจิตใจมักพบว่ามีความบกพร่อง

ในด้านการตัดสินใจและแก้ไขข้อขัดแย้ง ทักษะคิดต่อครอบครัวและคนรอบข้าง การตั้งเป้าหมายชีวิต และการแสวงหาความช่วยเหลือ (Levy KS, 2001) และความภาคภูมิใจในตนเอง (จริยา วัฒนโสภณ 2544; พิชิตพงษ์ อริยะวงศ์ 2545) เยาวชนที่กระทำผิดมักมีมุมมองต่อครอบครัวและคนรอบข้างในแง่ลบ (McCabe KM, Lansing AE, Garland A, Hough R, 2002) อาจเป็นเพราะว่าเยาวชนเคยผ่านประสบการณ์ที่ ผู้ปกครองขาดการชี้แนะ หล่อหลอมจริยธรรม มโนธรรม หรือการเลี้ยงดูแบบตามใจ ทำให้เยาวชนขาดการอดกลั้น ควบคุมความต้องการของตนเองไม่ได้หรือถูกควบคุมมากเกินไป (Tolan PH, Cromwell RE, Brasswell M, 1986) แต่เป็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับการเติบโตในครอบครัวที่มีพ่อหรือแม่คนเดียวไม่พบว่ามีผลทางลบกับความรู้สึกละอายของเยาวชนที่มีต่อพ่อแม่ (Patterson GR, Stouthamer-Loeber M, อ้างในสุมนา ศรีชลาชัย : 2550) แต่สิ่งที่มีผลมากกว่าได้แก่ท่าทีการดูแลของพ่อแม่ที่ปล่อยปละละเลยและการลงโทษรุนแรงเมื่อเด็กกระทำผิด (Sakuta T, 1996) การจัดกิจกรรมที่ช่วยเสริมสร้างทักษะให้เด็กสามารถสร้างวินัย มีกรอบมาตรฐานการดำเนินชีวิต เข้าใจตนเอง ซึ่งเมื่อมีการประดับประดาการพัฒนาทักษะเหล่านี้อย่างต่อเนื่องให้นานพอจะช่วยให้เยาวชนสามารถดำเนินชีวิตได้เหมาะสมขึ้น (Myers WC, Burton PR, Sanders PD, Donat KM, Cheney J, Fitzpatrick TM, Monaco L, 2000) ครอบครัวของเยาวชนที่กระทำผิดนั้นมีความแตกต่างจากครอบครัวเยาวชนปกติในด้านของการสื่อสาร (Woolfenden SR, Williams K, Peat J 2002 Anolik SA, 1980 Imperio AM, Chabot DR 1980) ซึ่งในศูนย์ฝึกอบรมเด็กและเยาวชนเขต 5 นั้นนอกจากจะพบว่าการสื่อสารในครอบครัวเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นและมักไม่ได้รับความร่วมมือจากครอบครัวของเยาวชนที่กระทำผิดในการร่วมแก้ไขปัญหาก็เป็นที่มาของการวิจัยในครั้งนี้ที่มุ่งเน้นการช่วยเหลือที่ตัวเยาวชนเป็นหลักในเบื้องต้น โดยการให้เยาวชนเข้าใจประสบการณ์ในครอบครัวที่ผ่านมาของตนเอง เข้าใจความจำกัดของคนที่เป็นพ่อและแม่ บางครั้งอาจต้องใช้วิธีการที่ให้อภัยแก่ครอบครัวของตนเองที่สร้างความขัดแย้งรุนแรงในใจของเยาวชนโดยไม่รู้เท่าทัน (Wilgosh L, Paitich D, อ้างในสุมนา ศรีชลาชัย : 2550) จากรายงานการวิจัยพบว่าเยาวชนรู้สึกเหงาที่ถูกละทิ้งซึ่งเป็นปัญหาทางสัมพันธภาพระหว่างบุคคลร่วมกับการควบคุมตนเอง (Hatzichristou C, Papadatos Y, 1993) ในการจัดกิจกรรมจึงต้องช่วยให้เด็กและเยาวชนที่กระทำผิดเข้าใจความแตกต่างของคนและปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเมื่อคนมาอยู่ร่วมกันรวมทั้งการแก้ความขัดแย้งเพราะ ความขัดแย้งมักถูกละเลยและทำให้ขาดความภาคภูมิใจในตนเองของเยาวชนทำให้ไม่พยายามรักษาสัมพันธภาพไว้แต่เลือกใช้แนวทางเอาชนะหรือถอยหนี

ทั้งนี้ในด้านการช่วยเหลือนั้นมีการศึกษาโปรแกรมที่มุ่งเน้นในสองด้านคือการบำบัดครอบครัวและการบำบัดเยาวชนซึ่งทั้งสองโปรแกรมพบว่าได้ผลดีในระยะสั้น (Anolik SA, Imperio AM, Chabot DR, อ้างในสุมนา ศรีชลาชัย : 2550) ประเด็นที่น่าสนใจคือการช่วยเหลือไม่ว่าโปรแกรมใดในสองประการข้างต้นเมื่อมีการติดตามภายในหนึ่งปีพบว่าสามารถช่วยลดระยะเวลา

ที่อยู่ในสถานพินิจและยังช่วยลดจำนวนครั้งที่กระทำผิดซ้ำจนถูกจับกุมกลับเข้ามาอยู่ในสถานพินิจ และคุ้มครองเด็กและเยาวชนอีก (Woolfenden SR, Williams K, Peat J 2002 ; Henggeler SW, Edwards J, Borduin CM, 1987)

จากข้อมูลการทบทวนวรรณกรรมที่กล่าวถึงเบื้องต้น ผู้วิจัยจึงนำมาเป็นแนวทางในการ วิจัยปฏิบัติการกับเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดที่เป็นกลุ่มเป้าหมายของการวิจัยครั้งนี้

3. การประเมินสุขภาพจิตครอบครัว

การประเมินสุขภาพจิตครอบครัวในการวิจัยครั้งนี้ครอบคลุมตัวแปรของการทำหน้าที่ ของครอบครัว ความสุขและความสัมพันธ์ในครอบครัว ซึ่งในระยะแรกของการวิจัยทำการประเมิน โดยให้ผู้ปกครองของเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนเขต 5 จำนวน 20 คนซึ่งเป็นผู้เกี่ยวข้องในการวิจัยเป็นผู้ประเมินการทำหน้าที่ของครอบครัว ความสุขและ ความสัมพันธ์ในครอบครัวตามการรับรู้ของตนเอง และเมื่อสิ้นสุดการจัดกิจกรรมตามกระบวนการวิจัย ได้ทำการประเมินความสุขและความสัมพันธ์ในครอบครัวเพื่อเปรียบเทียบค่าคะแนนเฉลี่ยก่อนและ หลังจัดกิจกรรมตามกรอบแนวคิดของกระบวนการวิจัยโดยมุ่งประเมินรูปแบบที่พัฒนาขึ้นทั้งตัว เด็กและเยาวชนที่กระทำผิดรวมถึงสมาชิกในครอบครัวของเด็กและเยาวชนที่เข้าร่วมการวิจัย

ในการประเมินสุขภาพจิตนั้นผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตความหมายของสุขภาพจิต ครอบคลุมในประเด็น สภาพที่เป็นสุขสมบูรณ์ของกายและจิตที่ไม่สามารถแยกจากกันได้ กายและจิต มีการทำงานประสานกันอย่างกลมกลืน ถ้ากายบกพร่องจะทำให้จิตใจผิดปกติหรือถ้าจิตบกพร่อง ก็จะมีผลกระทบทำให้ร่างกายเสื่อมตามไปด้วย ส่วนจิตเกิดจากการทำงานของระบบประสาท ซึ่งมีสมองเป็นองค์ประกอบสำคัญมีการสั่งการให้ร่างกายทำงาน โดยจะแสดงออกในรูปพฤติกรรม การ แสดงความรู้สึกต่าง ๆ ในการรับรู้ การเรียนรู้ การจำ การคิดเกิดจากอำนาจของจิต คนที่สามารถ ควบคุมอารมณ์ให้เป็นปกติ สามารถปรับตัวให้เข้ากับคนอื่นได้ รู้จักปฏิบัติตามขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของสังคม ถือว่าเป็นคนที่มีสภาพกายและจิตสมบูรณ์ กล่าวโดยสรุปคือ สุขภาพกายและจิตเป็นสิ่งสำคัญมีความจำเป็นในการดำรงชีวิต ซึ่งมีเกณฑ์ในการ ประเมินสุขภาพจิต โดยพิจารณาจากองค์ประกอบดังต่อไปนี้

1. มีพัฒนาการทางร่างกายและจิตใจเป็นปกติ และมีความสมดุลกันอย่างกลมกลืน
2. มีเป้าหมายในชีวิต เพราะการตั้งเป้าหมายหรือมีความคาดหวังในชีวิตจะทำให้มี

กำลังใจในการทำงานหรือประกอบกิจกรรมอื่น ๆ ยิ่งถ้าหากความคาดหวังที่คิดไว้ประสบความสำเร็จ ก็จะ使人นั้นรู้สึกเป็นสุข นั่นหมายถึงการได้รับการตอบสนองตามความต้องการ ส่งผลให้ สุขภาพจิตดีและเป็นสุข ในทำนองเดียวกันถ้าหากบุคคลไม่ได้รับการตอบสนองตามความต้องการ

หรือความคาดหวังที่ตั้งไว้ล้มเหลวยอมก่อให้เกิดปัญหาทางร่างกายและจิตใจได้ ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญทางสุขภาพจิต

3. การรู้จักตนเองและการยอมรับความจริง เป็นองค์ประกอบสำคัญของผู้ที่มีสุขภาพจิตดี เพราะบุคคลที่รู้จักตนเองดี รู้ว่าตัวเองมีความสามารถในระดับไหน รู้ปมด้อยและปมเด่นของตน พร้อมทั้งรู้จักวิธีแก้ไขปรับปรุงตนเองให้เป็นผู้ที่น่าเชื่อถือ ศรัทธา น่าเคารพยกย่อง เป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุคคลทั่วไป และที่สำคัญการเป็นคนที่ยอมรับความจริงจะทำให้รู้สึกเป็นสุขหรือแม้มีความทุกข์ก็จะสามารถยอมรับได้ มีความกล้าหาญที่จะเผชิญกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น มีความอดทนและเข้มแข็งต่อปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ

4. มีความรักต่อตนเองและผู้อื่น ด้วยเหตุผลที่ว่าความรักทำให้เกิดความสร้างสรรค์ ความเสียสละ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเมตตากรุณา ทำให้บุคคลรู้สึกมีคุณค่า สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข และคนที่มีความสุขก็คือผู้ที่มีสุขภาพจิตดี จะมีการติดต่อสื่อสารกับคนอื่น ๆ ด้วยความยิ้มแย้มแจ่มใส หน้าตาเบิกบาน ให้ความร่วมมือ ตลอดจนการแสดงความคิดเห็นปฏิบัติตนอยู่ในขอบเขตที่เหมาะสมของสังคม ดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมร่วมกับคนอื่นได้ดี

5. รู้จักควบคุมอารมณ์ให้อยู่ในสภาพปกติ โดยเฉพาะอารมณ์ที่ส่งผลเสียต่อภาพลักษณ์ของตนเอง เช่น อารมณ์โกรธ อารมณ์เกลียด ถ้าหากเราแสดงอารมณ์ไม่ได้ออกไปบ่อย ๆ จะมีผลเสียต่อร่างกาย ทำให้ระบบการย่อยอาหารผิดปกติ เมื่อสุขภาพไม่ดีก็จะทำให้สุขภาพจิตไม่ดีตามไปด้วย ดังนั้นผู้ที่มีสุขภาพจิตดี คือผู้ที่มีความสามารถในการควบคุมอารมณ์ให้อยู่ในสภาพปกติได้มากที่สุด

จากการทบทวนเครื่องมือในการประเมินสุขภาพจิตนั้นพบว่าแบบประเมินความสุขที่กรมสุขภาพจิตพัฒนาขึ้นมีความครอบคลุมในประเด็นที่ผู้วิจัยกล่าวถึงแต่ไม่เหมาะกับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดของศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนเขต 5 เนื่องจากมีจำนวนข้อในการประเมินมากเกินไป ผู้วิจัยจึงได้ประยุกต์ใช้ดังมีรายละเอียดในการพัฒนาเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยซึ่งจะกล่าวในบทที่ 3 ส่วนการประเมินความสัมพันธ์ในครอบครัวนั้นผู้วิจัยได้ประยุกต์มาจากเครื่องมือของ อรอินทร์ จำคม ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ใช้ในกลุ่มเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดแต่อย่างไรก็ดีเพื่อให้การประเมินความสัมพันธ์ในครอบครัวมีความเที่ยงตรงมากที่สุดผู้วิจัยได้ปรับใช้ให้สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมาย ดังอธิบายการพัฒนาเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยในบทที่ 3

โดยสรุปการส่งเสริมสุขภาพจิตเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งที่จะพัฒนารูปแบบกิจกรรมให้สอดคล้องกับความต้องการของเด็กและเยาวชนรวมทั้งผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งสุขภาพจิตของเด็กและเยาวชนในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนเขต 5 ผู้วิจัยยังหมายรวมถึงสุขภาพจิตของพ่อแม่ผู้ปกครอง ตลอดจนกิจกรรมการเรียนการสอนและกิจกรรมต่าง ๆ ภายในศูนย์ฝึกอบรมซึ่งถือเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อเด็กและเยาวชนทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นบทบาทหน้าที่ของสถาบันและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่สำคัญคือการพัฒนาเด็กและเยาวชนในทุก ๆ ด้าน

ไม่ว่าจะเป็นด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ซึ่งหมายถึงการพัฒนาทั้งกายกับจิตนั่นเอง และผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาก็คือ พ่อแม่ผู้ปกครอง ตลอดจนบุคลากรที่ให้การดูแลเด็กและเยาวชนในศูนย์ฝึกอบรมเด็กและเยาวชนเขต 5 เพื่อให้เกิดความชัดเจนและเห็นความเชื่อมโยงที่สำคัญของสุขภาพจิตกับสิ่งแวดล้อมรอบตัวเด็ก ผู้วิจัยคิดว่าควรมีการแก้ไขบุคลิกภาพที่ไม่ดีของเด็กให้เป็นผู้ที่มีบุคลิกภาพเหมาะสมรวมทั้งการส่งเสริมบุคลิกภาพของเด็กที่ดีอยู่แล้วให้คงอยู่หรือดียิ่งขึ้น เพราะสิ่งที่สังคมคาดหวังจากคือ การเห็นเด็กเป็นคนดี มีร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรงมีอารมณ์สดชื่นแจ่มใส ร่าเริงสมวัย มีความสามารถในการตัดสินใจแก้ไขปัญหาสามารถอยู่ร่วมกับเพื่อน ๆ และคนรอบข้างได้เป็นอย่างดี

ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมภายในศูนย์ฝึกอบรมเด็กและเยาวชนที่ประกอบด้วย ผู้ดูแลเด็ก และเด็กที่มีคำสั่งให้ถูกฝึกและอบรมตามคำสั่งศาลซึ่งมีเวลาอยู่ด้วยกันวันละหลายชั่วโมง เพราะฉะนั้น บุคลากรที่เห็นความสำคัญเรื่องสุขภาพจิตมักคำนึงถึงพัฒนาการรอบตัวเด็ก ทั้งด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์และสังคมไม่มุ่งเน้นเฉพาะวิชาการเป็นสำคัญ จึงถือได้ว่าหลักการเช่นนี้คือการส่งเสริมสุขภาพจิตเด็กโดยตรง

ด้วยเหตุผลดังกล่าวเบื้องต้นผู้วิจัยจึงได้นำมาสู่การพัฒนากระบวนการส่งเสริมสุขภาพจิตครอบครัวเด็กและเยาวชนที่กระทำผิได้กระบวนการวิจัยพัฒนาปฏิบัติการ ซึ่งเป็นความร่วมมือจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหลายกลุ่มทั้งจากกลุ่มเด็กและเยาวชนที่กระทำผิด บุคลากรผู้ดูแลเด็ก ผู้ปกครอง บิดา มารดาของเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดจนนำไปสู่การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ตามแผนที่กำหนด ทั้งการจัดกิจกรรมในกลุ่มเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดซึ่งเป็นแผนกิจกรรมที่ทำทุกสัปดาห์ ๆ ละ 1 แผนกิจกรรม รวมทั้งสิ้น 8 สัปดาห์ 8 แผนกิจกรรม ส่วนแผนกิจกรรมสำหรับผู้ปกครอง บิดา มารดา เป็นแผนกิจกรรมที่ดำเนินการต่อเนื่องในการอบรมค่ายครอบครัวมีจำนวน 6 แผนกิจกรรม (ระยะเวลา 2 วัน 1 คืน)

โดยสรุปแผนการจัดกิจกรรมหรือรูปแบบการส่งเสริมสุขภาพจิตครอบครัวเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดที่พัฒนาขึ้นเพื่อส่งเสริมในด้านพัฒนาการทางอารมณ์ จิตใจ สังคม พฤติกรรม และทักษะการดำเนินชีวิต นั้นเป็นการจัดกิจกรรม โดยใช้หลักการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning) กล่าวคือ ยึดเด็ก (ผู้เรียน) เป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรม ซึ่งจะช่วยให้เด็กมีความคิดสร้างสรรค์ และความคิดวิเคราะห์วิจารณ์ ทำให้เด็ก คิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาได้

4. แนวคิดการจัดกิจกรรมแบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning)

แนวคิดการจัดกิจกรรมแบบมีส่วนร่วมเป็นแนวคิดที่สำคัญที่จะทำให้เกิดการทำงานแบบมีส่วนร่วมและนำไปสู่การบรรลุงานสูงสุด ซึ่งแนวคิดดังกล่าวมีหลักสำคัญ 5 ประการ (กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ 2541; กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข 2541) คือ

1. เป็นการเรียนรู้ที่อาศัยประสบการณ์เดิมของผู้เรียน
2. ทำให้เกิดการเรียนรู้ใหม่ ๆ ที่ท้าทายอย่างต่อเนื่องและเป็นการเรียนรู้ที่เรียกว่า

Active Learning คือ ผู้เรียนเป็นผู้กระทำเอง

3. ปฏิสัมพันธ์เกิดได้ระหว่างเด็กกับเด็ก และเด็กกับผู้จัดกิจกรรม
4. ปฏิสัมพันธ์ที่มี ทำให้เกิดการขยายตัวของเครือข่ายความรู้ที่ทุกคนมีอยู่ออกไปอย่าง

กว้างขวาง

5. มีการสื่อสาร โดยการพูดหรือการเขียนเป็นเครื่องมือในการแลกเปลี่ยนการวิเคราะห์ และสังเคราะห์ความรู้

องค์ประกอบที่สำคัญของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม มีอยู่ 4 ประการ คือ

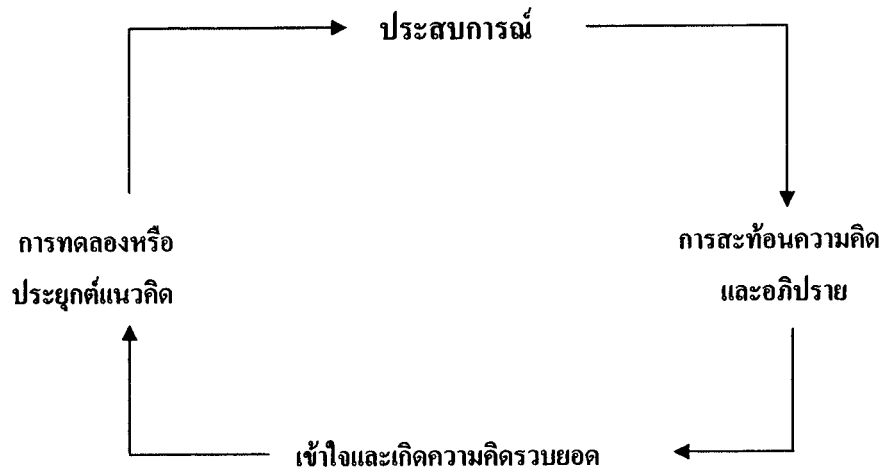
1. ประสบการณ์ (Experience) ผู้จัดกิจกรรมช่วยให้เด็กนำประสบการณ์เดิมของตนมาพัฒนาเป็นองค์ความรู้

2. การสะท้อนความคิดและอภิปราย (Reflect and Discussion) เป็นขั้นตอนที่ผู้จัดกิจกรรม ช่วยให้เด็กได้มีโอกาสแสดงออกในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและเรียนรู้ซึ่งกันและกันอย่างลึกซึ้ง เพื่อสร้างความรู้ใหม่ขึ้นในกลุ่มตามใบงานที่ผู้จัดกิจกรรมมอบหมายให้

3. เข้าใจและการเกิดความคิดรวบยอด (Understanding and Conceptualization) เป็นขั้นตอนที่ผู้เรียนสร้างความเข้าใจ และนำไปสู่การเกิดความคิดรวบยอด อาจเกิดขึ้นจากเด็กเป็นฝ่ายริเริ่มและผู้จัดกิจกรรมเป็นผู้เติมแต่งความคิดรวบยอดให้สมบูรณ์ หรือในทางกลับกัน ผู้จัดกิจกรรมอาจเป็นฝ่ายริเริ่มความคิดรวบยอด โดยเด็กเป็นผู้สานต่อความคิดนั้น เป็นความคิดรวบยอดที่สมบูรณ์ขึ้น

1. การทดลองหรือประยุกต์แนวคิด (Experiment/Application) คือ การให้ผู้เรียนได้มีโอกาสได้อาการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นใหม่ ไปประยุกต์ใช้ในลักษณะหรือสถานการณ์ต่าง ๆ จนเกิดเป็นแนวทางปฏิบัติของเด็กเอง เช่น จัดบอร์ด ทำรายงาน เขียนคำขวัญ เขียนเรียงความ ฯลฯ

องค์ประกอบเหล่านี้สามารถสรุปเป็นแผนภาพ ดังนี้

ภาพที่ 2.1 องค์ประกอบ 4 ประการของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทั้ง 4 ประการจะเป็นไปอย่างต่อเนื่อง โดยอาจเริ่มต้นจากจุดใดจุดหนึ่งและเคลื่อนย้ายไปมาระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ ดังนั้นในแง่ของการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน จึงอาจเริ่มต้นที่จุดใดก่อนก็ได้ แต่ต้องจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้ครบทุกองค์ประกอบการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ หรือผู้เรียนเกิดการเรียนรู้สูงสุดโดยเน้นที่การให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมมากที่สุด (Maximum Participation) ในทุก ๆ องค์ประกอบก็คือ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การได้สะท้อนความคิดและอภิปราย การสรุปความคิดรวบยอดตลอดจนได้ทดลองหรือประยุกต์แนวคิด และในทุกกิจกรรมของแต่ละองค์ประกอบนั้นจะต้องเกิดการเรียนรู้สูงสุดหรือที่เรียกว่า การบรรลุงานสูงสุด (Maximum Performance) หรืออาจกล่าวได้ว่า

การเรียนรู้สูงสุด (Maximum Learning) เกิดจากการมีส่วนร่วมสูงสุด (Maximum Participation) และการบรรลุงานสูงสุด (Maximum Performance) ในทุกองค์ประกอบของ PL หรือ ML =
 $(\text{Max. Par.} + \text{Max. Per}) \times 4$

การมีส่วนร่วมสูงสุด (Maximum Participation)

การมีส่วนร่วมสูงสุดเกิดจากการออกแบบกลุ่มที่เหมาะสมในแต่ละองค์ประกอบของการเรียนรู้ กลุ่มแต่ละประเภทจะมีข้อดีและข้อจำกัดที่ต่างกัน เช่น บางประเภทเอื้ออำนวยให้มีส่วนร่วมได้มาก แต่อาจขาดความหลากหลายของแนวคิด จึงเหมาะสำหรับเวลาที่ผู้สอนต้องการให้เกิดการแสดงออกเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจากประสบการณ์โดยยังไม่ต้องการข้อสรุป รายละเอียดของกลุ่มแต่ละประเภท ขอบ่งชี้และข้อจำกัดปรากฏในตาราง

ตารางที่ 2.1 ประเภทของกลุ่มและรายละเอียดในการเลือกใช้

ประเภทกลุ่ม	ความหมาย	ข้อบ่งชี้	ข้อจำกัด
กลุ่ม 2 คน (Pair group)	ให้ผู้เรียนจับคู่กัน ทำกิจกรรม ที่ได้รับ มอบหมาย	ต้องการให้ทุกคนมีส่วน ร่วมในการออกความเห็น หรือปฏิบัติ	ขาดความ หลากหลายทาง ความคิดและ ประสบการณ์
กลุ่ม 3 คน (Triad group)	ให้ผู้เรียนจับกลุ่ม 3 คน แต่ละคนมีบทบาท ที่ชัดเจนและหมุนเวียน บทบาทกันได้	ทุกคนมีส่วนร่วมในการ เรียนรู้ตามบทบาทและ สามารถเรียนรู้ได้ ครบ ทุกบทบาท	ขาดความ หลากหลายและ ความกระฉับกระชวย ไปบ้าง
กลุ่มเล็ก (Small Gr)	เป็นการจัดกลุ่ม 5-6 คน ทำกิจกรรม ที่ได้รับมอบหมายจน ลุล่วง	ต้องการให้ผู้เรียนได้ แลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นและ ถกเถียงอย่างลึกซึ้งจนได้ ข้อสรุป	ใช้เวลานาน
กลุ่มย่อย ระดมสมอง (Buzz group)	เป็นการรวมกลุ่ม 3-4 คน ขึ้นชั่วคราว เพื่อแสดงความเห็น	ต้องการให้ผู้เรียนมีส่วน ร่วมในเวลาสั้น ๆ โดยไม่ ต้องการข้อสรุป หรือ ต้องการข้อสรุปที่ไม่ลึกซึ้ง มากนัก	ขาดความลึกซึ้ง ไม่มี การอภิปรายกันอย่าง ลึกซึ้ง
กลุ่มใหญ่ (Large Gr)	เป็นการอภิปราย ในกลุ่ม 15-30 คน หรือทั้งชั้น	ต้องการให้เกิดการโต้แย้ง หรือการรวบรวมความคิดจาก กลุ่มย่อยเพื่อหาข้อสรุป	บางคนอาจให้ความ สนใจหรือมีส่วนร่วม น้อย ใช้เวลานาน

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

ประเภทกลุ่ม	ความหมาย	ข้อบ่งชี้	ข้อจำกัด
กลุ่มไขว้ (Cross-over Gr)	เป็นการจัดกลุ่ม 2 ตอน โดยแยกให้เด็กทำ กิจกรรมเฉพาะบางกลุ่ม จนมีความเชี่ยวชาญ จากนั้นจึงให้ผู้เรียนจาก แต่ละกลุ่มรวมกันเป็น กลุ่มใหญ่เพื่อบูรณาการ	ต้องการให้ผู้เรียนใช้ ศักยภาพของตนเอง ในการสร้างความรู้ ผู้เรียนจะมีส่วนร่วม และได้เนื้อหามาก	ใช้เวลามาก
กลุ่มแบ่งย่อย (Subgroup)	เป็นการจัดกลุ่ม 2 ขั้นตอน จาก 8-12 คน แต่ละกลุ่ม แบ่งเป็นกลุ่มย่อย 3-4 กลุ่ม เพื่อให้ทำงานกลุ่มละ 1 งาน จากนั้นจึงให้ กลุ่มย่อยมารวมกัน เพื่อบูรณาการ	ต้องการให้ผู้เรียนใช้ ศักยภาพของตนเอง ในการสร้างความรู้ ผู้เรียนจะมีส่วนร่วม และได้เนื้อหามาก	ใช้เวลามาก
กลุ่มปิรามิด (Pyramid Gr)	รวบรวมความคิดเห็น เริ่มจากกลุ่ม 2-4 คน ทวีขึ้นไปเป็นขั้น ๆ จนครบทั้งชั้น	สร้างความตระหนักและ เข้าใจความรู้สึกร่วมกัน ของแต่ละกลุ่ม ขาด ข้อสรุปและความลึกซึ้ง	ขาดข้อสรุปและ ความลึกซึ้ง

การร้อยรัดกระบวนการกลุ่มที่หลากหลายเข้าด้วยกันอย่างเหมาะสมในแต่ละชั่วโมงการสอน ก็จะทำให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างสูงสุด มีพลวัตรหรือการเคลื่อนไหวของการเรียนรู้ตลอดเวลา ทำให้ผู้เรียนมีความสนใจอย่างต่อเนื่อง

การบรรลุงานสูงสุด (Maximum Performance)

แม้การออกแบบกลุ่มที่หลากหลายจะช่วยให้เกิดการมีส่วนร่วมได้มากแต่ไม่ได้หมายความว่า การมีส่วนร่วมนั้นได้เกิดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยไม่เสียเวลา หัวใจสำคัญของการบรรลุงานสูงสุดจึงอยู่ที่การกำหนดงานให้กับกลุ่ม ซึ่งมีองค์ประกอบที่สำคัญของการกำหนดงาน 3 ประการ คือ

1. กำหนดกิจกรรมที่ชัดเจนว่าจะให้ผู้เรียนแบ่งกลุ่มอย่างไร เพื่อทำอะไร ใช้เวลานาน น้อยแค่ไหน เมื่อบรรลุงานแล้วจะให้ทำอะไรต่อ เช่น เตรียมเสนอหน้าชั้นในเวลาที่กำหนดให้
2. กำหนดบทบาทของกลุ่มหรือสมาชิกที่ชัดเจน เช่น บทบาทของผู้เล่นบทบาทสมมติ และผู้สังเกตการณ์หรือบทบาทของการนำกลุ่ม การรวบรวมความเห็น และการนำเสนอ เป็นต้น
3. ควรมีโครงสร้างของงานที่ชัดเจน ซึ่งบอกรายละเอียดของกิจกรรมและบทบาท โดยทำเป็นกำหนดงานที่ผู้สอนแจ้งแก่ผู้เรียน หรือทำเป็นใบงาน ใบชี้แจง ใบกิจกรรม มอบให้กับ กลุ่มหลักการสอนความรู้แบบมีส่วนร่วม

การสอนความรู้ (Knowledge) ที่ใช้หลักการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ช่วยสร้างทักษะ เป็นพื้นฐานและเป็นองค์ประกอบร่วมของทักษะอื่น ๆ ทั้งหมดนั้นก็คือความคิดสร้างสรรค์ และ ความคิดวิเคราะห์ วิจัยณ์ ลักษณะเฉพาะของการสอนความรู้ที่ใช้หลักการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ได้แก่

ตารางที่ 2.2 องค์ประกอบของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม และลักษณะเฉพาะของการสอนความรู้

องค์ประกอบของ PL	ลักษณะเฉพาะของการสอนความรู้แบบ PL
ประสบการณ์	ตั้งคำถามเพื่อรวบรวมประสบการณ์ของผู้เรียน
การสะท้อนความคิดและ อภิปราย	ผู้เรียนได้แลกเปลี่ยนความรู้ เพื่อสร้างความรู้ตามงาน ที่ได้รับมอบหมาย
ความคิดรวบยอด	การบรรยาย (โดยผู้สอน หรือสื่อ) การรายงานผลงานกลุ่ม หรือบูรณาการความรู้ของกลุ่มย่อย โดยการอภิปรายในกลุ่ม ใหญ่
ประยุกต์แนวคิด	ผู้เรียนได้ทำกิจกรรมที่ประยุกต์ความรู้ที่เกิดขึ้น เช่น เขียน คำขวัญ จัดบอร์ด ทำรายงาน เขียนเรียงความ ฯลฯ

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อให้ผู้เรียนเกิดความรู้ ความเข้าใจในเนื้อหาวิชานั้น ไม่มีขั้นตอนการสอนที่เฉพาะเจาะจง เพียงแต่ให้คำนึงถึงการจัดกิจกรรมที่ครอบคลุมองค์ประกอบของ การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมทั้ง 4 ประการ

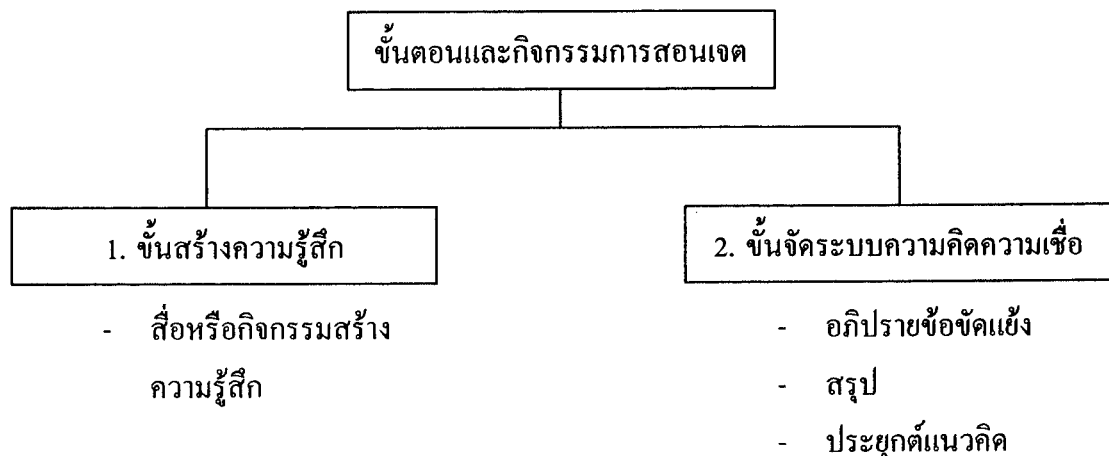
หลักการสอนเจตคติแบบมีส่วนร่วม

ถึงแม้กระบวนการสอนแต่ละครั้งจะมีองค์ประกอบทั้งด้าน พุทธพิสัย จิตพิสัย และ ทักษะพิสัย แต่การสอนเจตคติจะมุ่งเน้นการสอนในด้านจิตพิสัย ซึ่งมีองค์ประกอบ 2 ด้าน คือ การสร้างความรู้สึกลึกที่สอดคล้องกับเจตคติดังกล่าว และการจัดระบบความคิดความเชื่อ เมื่อนำมาสัมพันธ์กับหลักการทั่วไปของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ซึ่งมีองค์ประกอบ 4 ประการ การสอนเจตคติจึงควรมีลักษณะเฉพาะ ดังนี้

ตารางที่ 2.3 องค์ประกอบของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม และลักษณะเฉพาะของการสอนเจตคติ

องค์ประกอบของ PL	ลักษณะเฉพาะของการสอนเจตคติ
ประสบการณ์	เน้นประสบการณ์ด้านความรู้สึกลึกของผู้เรียน
การสะท้อนความคิดและอภิปราย	ผู้เรียนได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นและโต้แย้งอย่างเต็มที่
การสรุปความคิดรวบยอด	ผู้เรียนได้ข้อสรุปด้วยตนเอง โดยผู้สอนกระตุ้นให้ผู้เรียนคิดและช่วยเพิ่มเติม
การทดลองหรือประยุกต์แนวคิด	ผู้เรียนได้ทำกิจกรรมทั้งในหรือนอกเวลาเรียน เพื่อให้มีเจตคติที่ฝังแน่นมากขึ้น

เนื่องจากเจตคติเป็นความคิดหรือความเชื่อที่มีความรู้สึกลึกเป็นองค์ประกอบ ดังนั้น การสอนจึงต้องมีทั้ง 2 องค์ประกอบ คือ ด้านความรู้สึกลึกและด้านความคิดความเชื่อ ดังนี้

ขั้นสร้างความรู้สึก จะใช้สื่อหรือกิจกรรมสร้างความรู้สึก อาจใช้เวลาประมาณ 5-20 นาที ของคาบสอน ส่วนที่เหลือจะเป็นการจัดระบบความคิด ความเชื่อ ดังนั้นผู้สอนจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้อง มีทักษะในการใช้สื่อหรือกิจกรรมให้เกิดความรู้สึกได้จริง รวมทั้งมีทักษะในการใช้กระบวนการกลุ่ม ช่วยจัดระบบความคิด ความเชื่อได้ อย่างมีประสิทธิภาพ โดยให้ผู้เรียนมีโอกาสนอภิปรายโต้แย้งจน ผู้เรียนสามารถสรุปได้ด้วยตนเอง และนำข้อสรุปที่ได้มาประยุกต์ใช้ในสถานการณ์อื่น ๆ โดยมีรายละเอียด กิจกรรมสรุปได้ดังนี้

ตารางที่ 2.4 สรุปขั้นตอนและกิจกรรมการสอนเจตคติ

ขั้นตอน	องค์ประกอบ PL	กิจกรรม
1. ขั้นสร้างความรู้สึก	- ประสบการณ์	สื่อหรือกิจกรรมสร้างความรู้สึก เป็นการใช้สื่อหรือกิจกรรม เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึกหรืออารมณ์ร่วมกับเรื่องนั้น ๆ สื่อสร้างความรู้สึก เช่น บทสำหรับอ่านกรณีศึกษา จดหมาย บทสัมภาษณ์ ฯลฯ) กิจกรรมสร้างความรู้สึก เช่น ตะกร หุ่นกระบอก จำแนก เจตคติของผู้เรียน เช่น การสำรวจความคิดเห็น แบบสอบถาม จัดลำดับความสำคัญเป็นต้น หรือ กิจกรรมที่อาศัยจินตนาการ หรือกิจกรรมเร้าความสนใจอื่น ๆ เช่น การโต้ว่าที่ การเปิดเผยตนเอง เป็นการตั้งประสบการณ์เก่าของผู้เรียน มักทำในกลุ่ม 2 คน หรือกลุ่มย่อยระดมสมอง เช่น ให้เล่า ความรู้สึกโดยตรง ให้เขียนแล้วอ่านเองหรือ สลับกันอ่าน แล้วให้ตอบคำถาม
2. ขั้นจัดระบบ ความคิด ความเชื่อ	- สะท้อน ความคิดและ อภิปราย - ความคิด รวบยอด - ประยุกต์ แนวคิด	การอภิปรายข้อขัดแย้ง เป็นการตั้งประเด็นความคิด ความเชื่อ เรื่องต่าง ๆ เพื่อให้มีการอภิปรายจนได้ข้อสรุป ในกลุ่มเล็ก การสรุป เป็นการให้กลุ่มเล็กรายงานข้อสรุปของกลุ่ม และร่วมกันสรุปแนวคิดในกลุ่มใหญ่ การประยุกต์แนวคิด เป็นกิจกรรมที่ให้ผู้เรียนได้ประยุกต์ใช้ เจตคติที่เกิดขึ้น อาจให้ทำกิจกรรมในห้องเรียน หรือเป็น กิจกรรมเสริม

การสอนเจตคติ ยังแบ่งเป็น 2 ระดับ คือ การสร้างเจตติก่อนจะมีพฤติกรรม (เช่น การสร้างความรู้สึกรักเกียกการเที่ยวสถานบริการทางเพศ ก่อนที่จะมีพฤติกรรมชอบเที่ยว) กับ การเปลี่ยนแปลงเจตคติ (เช่น ลด ละ เลิก การเที่ยวสถานบริการทางเพศ เมื่อมีพฤติกรรมแล้ว) ความแตกต่างที่สำคัญในขั้นตอนการใช้สื่อและ กิจกรรมสร้างความรู้สึกรัก คือ ในการสร้างเจตคติ จะเน้นการสร้างความรู้สึกรักที่เกี่ยวข้องกับเจตคตินั้น ๆ ส่วนการเปลี่ยนแปลงเจตคติจะให้ความสำคัญในการใช้สื่อและกิจกรรมที่โยกคลอนความรู้สึกรักของ เจตคติเดิม ส่วนในขั้นจัดระบบความคิดความเชื่อ การเปลี่ยนแปลงเจตคติจะต้องมีประเด็นอภิปรายที่เข้มและชัดเจนกว่า

ในการสอนเจตคติ สิ่งที่น่าจะเกิดขึ้นได้ก็คือ ผู้เรียนสรุปประเด็นอภิปรายได้ไม่ตรงกับจุดประสงค์ (เช่น ผู้เรียนเห็นว่าสามารถมีเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงานได้เพื่อเป็นการทดลอง) ผู้สอนจำเป็นต้องหาทางออกในกรณีเช่นนี้ โดยอาศัยแนวคิด 4 ประการ ต่อไปนี้

1. ผู้สอนมีใจกว้างโดยยอมรับว่าเจตคติที่เหมาะสมอาจมีได้มีเพียงเจตคติตามที่ผู้สอนคาดหวังเพียงประการเดียว
2. ผู้สอนควรไว้วางใจในตัวผู้เรียน ภายใต้อาสาเชื่อถือว่า หากเจตคติที่สอนนั้นเป็นสิ่งที่ดีก็ควรที่จะเปิดโอกาสให้ผู้เรียนตรวจสอบ โดยหาเหตุผลมาถกเถียงอภิปรายจนเกิดการยอมรับในขั้นตอน กระบวนการกลุ่ม ซึ่งความคิดเห็นที่มีเหตุผลก็จะได้รับการสนับสนุน ไม่ว่าความคิดเห็นนั้นจะเป็นของใคร
3. ผู้สอนสามารถช่วยขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของผู้เรียนได้ โดยช่วยตั้งคำถามให้ผู้เรียนคิด หรือผู้สอนกับผู้เรียนแลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน นั่นคือใช้การสื่อสารแบบ 2 ทางมากกว่าการยึดเย็บ
4. การเรียนรู้เป็นกระบวนการสร้างความรู้ที่ผู้เรียนมีส่วนร่วม หากสิ่งใดที่ผู้สอนเห็นว่าดี แต่ผู้เรียนไม่ยอมรับ แม้ผู้สอนจะพยายามถ่ายทอดต่อไปก็ไม่เกิดการเรียนรู้ ในทางตรงข้าม หากผู้สอนยอมรับความคิดเห็นของผู้เรียน โดยผู้สอนสงวนความคิดเห็นของผู้สอน ผู้เรียนก็จะรู้สึกยอมรับผู้สอนเช่นกัน และขยายการเรียนรู้ออกไป

กิจกรรมที่ใช้ในการสอนเจตคติ

1. กิจกรรมในขั้นสร้างความรู้สึกรัก เป็นกิจกรรมที่มุ่งกระตุ้น จูงใจ หรือโน้มน้าวให้เกิดอารมณ์ความรู้สึกตามจุดประสงค์ เพื่อนำไปสู่การจัดระบบความคิดความเชื่อและสร้างเป็นเจตคติที่ต้องการ หรือเปลี่ยนเป็นเจตคติที่พึงประสงค์ กิจกรรมในขั้นตอนนี้ ได้แก่

1.1 สื่อหรือกิจกรรมสร้างความรู้สึกรัก

1.1.1 สื่อ (กรณีศึกษา) เป็นเรื่องราวที่บันทึกไว้ เช่น บทความ บันทึกประจำวัน จดหมาย ฯลฯ อาจทำเป็นบทสำหรับอ่าน (Script) เทปเสียง วิดิทัศน์

- บทสำหรับอ่าน ใช้ได้ง่าย แต่ต้องอาศัยความสามารถของผู้สอนในการ
ใช้น้ำเสียง จังหวะเพื่อช่วยให้เกิดความรู้สึก

1.1.2 กิจกรรม กิจกรรมสำหรับสร้างความรู้สึกละเอียดแบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม ได้แก่

1) กิจกรรมสร้างความรู้สึกละเอียดโดยตรง เป็นการประยุกต์กรณีศึกษาให้เป็น
กิจกรรม เพื่อให้ผู้เรียนมีส่วนร่วม ได้แก่

ละคร เป็นเรื่องสั้น ๆ โดยเขียนบทให้ผู้เรียนเตรียมการแสดงมาก่อน
ซึ่งผู้เรียนมักจะแสดงได้ดี และเพื่อน ๆ ให้ความสนใจ จุดสำคัญอยู่ที่บทละคร จะต้องสร้างอารมณ์
ความรู้สึกที่สัมพันธ์กับจุดประสงค์ได้ดี ไม่ควรมีฉากหลายฉากเกินไป และแต่ละฉากควรจะสั้น
ทั้งนี้เพื่อให้แสดงได้ง่าย ชวนติดตามและไม่เสียเวลามาก

ละครวิทยุ ผู้เรียนสามารถแสดงได้ง่าย ๆ โดยใช้ฉากสั้น แล้วผู้เรียนอ่าน
ตามบทที่เตรียมไว้ให้ได้อารมณ์ ความรู้สึก โดยไม่ต้องมีการแสดง

หุ่นกระบอก ใช้กับเด็กระดับประถมหรือเด็กมัธยม เล่นในเรื่องที่
ตัวละครจะแสดงออกได้ยาก สามารถสร้างบทให้ซับซ้อนกว่าละคร เพราะมีผู้พากย์ต่างหาก

2) กิจกรรมที่จำแนกเจตคติของผู้เรียน (Value Classification) โดยหวัง
ผลให้ผู้เรียนได้เกิดความรู้สึกประหลาดใจ และตระหนักในความคิดเห็นที่แตกต่างกันระหว่างกลุ่ม
เช่น ผู้ดีเชื่อ ไม่ดีเชื่อ ชาย หญิง เป็นต้น วิธีทำกิจกรรมนี้ ได้แก่

การสำรวจความเห็น เป็นกิจกรรมที่ผู้สอนใช้ เพื่อให้ผู้เรียนได้รับความคิด
ของอีกฝ่าย (หญิง-ชาย) ซึ่งจะโยกคลอนความรู้สึกเดิมที่ตนเองยึดถืออยู่ได้ดี จากนั้นก็ใช้กระบวนการ
กลุ่มมาอภิปรายต่อให้ลึกซึ้ง

การตอบแบบสอบถาม แบบสอบถามที่ออกแบบได้ดีจะทำให้เกิดความรู้สึก
ผิดคาดได้ว่าตนคิดแตกต่างกับคนอื่น หรือกลุ่มอื่นอย่างไร

การจัดลำดับความสำคัญ ทำให้ผู้เรียนเผชิญกับความรู้สึกขัดแย้งว่า
จะให้ความสำคัญกับอะไรมากกว่า

• กิจกรรมทั้ง 3 อย่าง ต้องอาศัยการตั้งคำถามที่กระตุ้นความรู้สึก เช่น
ให้ผู้เรียนหาลักษณะของคนรักที่ต้องการ 5 ประการ จากนั้นให้ผู้เรียนคิดว่าหากคนรักที่พบมีคุณสมบัติ
เพียง 4 ประการจะตัดข้อใดออก ทำเช่นนี้ไปเรื่อย ๆ จนเหลือเพียง 2 ประการ นักเรียนก็จะอภิปราย
จนเกิดความตระหนักว่า คุณสมบัติใดที่เป็นคุณค่าภายในของคนเรา

3) กิจกรรมอื่น ๆ เช่น การได้วาที การต่อเรื่อง การแสดงบทบาทสมมติ
การใช้จินตนาการ ฯลฯ หากจัดให้เข้ากับจุดประสงค์ที่กระตุ้นความรู้สึกและเหมาะสมกับผู้เรียน
ก็จะช่วยในขั้นตอนนี้ของการสร้างและเปลี่ยนแปลงเจตคติได้

1.2 การเปิดเผยตนเอง

เป็นการเปิดเผยความรู้สึกนึกคิดของผู้เรียนที่มาจากประสบการณ์เดิม มีกิจกรรมย่อย ๆ หลายกิจกรรม ที่มักทำในกลุ่ม 2 คน กลุ่ม 3 คน หรือกลุ่มย่อยระดมสมอง 3-4 คน เพื่อให้ผู้เรียนทุกคนได้แสดงความคิดเห็นได้เต็มที่

- การระดมสมอง ทุกคนได้แสดงความเห็น โดยไม่มีการวิจารณ์ ผู้สอนต้องบอกผู้เรียนว่าช่วงระดมสมอง จะไม่มีการวิจารณ์ แต่การอภิปรายจะตามมาหลังจากทุกคนได้แสดงออกแล้ว

- การเขียนตอบในกระดาษ เหมาะสำหรับผู้เรียนกลุ่มที่ไม่กล้าแสดงออกในการระดมสมอง วิธีการนี้ยังแบ่งได้ 2 ชนิด คือ ให้เจ้าตัวอ่านเอง หรือสลับให้ คนอื่นอ่าน วิธีหลังเหมาะกับเรื่องที่อ่อนไหวต่อการเปิดเผย ทำให้ผู้เรียนอาย เช่น เรื่องเพศ หรือความเห็นที่ขัดแย้งกันและมีการแบ่งเป็นฝ่ายชัดเจน

- การสำรวจความเห็น เป็นรูปแบบง่าย ๆ ของการเปิดเผยตนเองว่าเห็นด้วยหรือไม่

2.1 กิจกรรมในชั้นจัดระบบความคิดความเชื่อ โดยอาศัยกระบวนการกลุ่ม ซึ่งประกอบด้วย 3 กิจกรรมเป็นขั้นตอนต่อเนื่องกัน

2.1.1 การอภิปรายเพื่อให้เกิดการสะท้อนความคิดและถกเถียงกันในกลุ่มขนาดเล็ก

เช่น ในกลุ่มเล็ก 5-6 คน หรือกลุ่มย่อยระดมสมองขนาด 3-4 คน จนกว่าจะได้ข้อสรุปของกลุ่ม โดยผู้สอนเป็นผู้ตั้งประเด็นอภิปรายมอบหมายให้แก่ผู้เรียนทุกกลุ่ม และไม่ควรมอบหมายงานที่ซ้ำกันให้ทุกกลุ่ม ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความสนใจในขณะที่ตัวแทนกลุ่มรายงานผลงานของกลุ่มในกลุ่มใหญ่ การมีส่วนร่วมอภิปรายของสมาชิกจะเกิดขึ้นมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับสื่อสร้างความรู้สึกว่ามีความแรงพอที่จะกระตุ้นความรู้สึกของผู้เรียนหรือไม่ และขึ้นอยู่กับความน่าสนใจและความท้าทายของประเด็นอภิปรายอีกด้วย

2.1.2 การสรุป การสรุปเป็นการสร้างความเข้าใจเพื่อให้เกิดความคิดรวบยอดในแต่ละประเด็น เป็นการนำไปสู่จุดประสงค์ของการเรียนรู้ในการสอนครั้งนั้น ๆ กิจกรรมที่นำไปสู่การสรุปแนวคิด ก็คือการให้ตัวแทนกลุ่มอภิปรายได้รายงานข้อสรุปหรือผลงานของกลุ่มย่อยในกลุ่มใหญ่ ผู้สอนจะเป็นผู้นำการอภิปราย เช่น ตั้งคำถามกระตุ้นเพื่อให้เกิดประเด็นขัดแย้งเพื่อให้กลุ่มใหญ่แสดงความคิดเห็นที่แตกต่าง และอภิปรายต่อไปจนกว่าจะได้ข้อสรุปของทั้งชั้น โดยที่ผู้สอนไม่ควรสรุปตามความคิดเห็นของผู้สอน แต่ต้องสนับสนุนให้ผู้เรียนสรุปกันเอง ผู้สอนเพียงแต่ช่วยรวบรวม

ข้อสรุปที่เกิดขึ้นในชั้นเรียนเท่านั้น และหากไม่ครบถ้วนผู้สอนอาจจำเป็นต้องกระตุ้นให้ผู้เรียนคิดต่อ หรือช่วยเพิ่มเติมให้จนข้อสรุปนั้นสมบูรณ์ ครบถ้วน

การอภิปรายยังเป็นกิจกรรมสำคัญในการฝึกทักษะการดำเนินชีวิตในด้านการคาดคะเนสถานการณ์และการตัดสินใจ ซึ่งจะผสมผสานไปในประเด็นที่ผู้สอนตั้งขึ้นเพื่อให้ผู้เรียนคิดและตัดสินใจได้เอง

2.1.3 การประยุกต์แนวคิด ผู้สอนอาจใช้เวลาช่วงท้ายชั่วโมง เพื่อให้ผู้เรียนได้ประยุกต์แนวคิด โดยการทำให้กิจกรรมที่ไม่ใช้เวลามาก เช่น เขียนคำขวัญ สรุปข้อความสำคัญ หรือตอบแบบทดสอบ ซึ่งเท่ากับเป็นการประเมินการสอนไปด้วย หากไม่มีเวลา ก็อาจมอบหมายให้ผู้เรียนทำเป็นกิจกรรมเสริม เช่น เขียนจดหมาย จัดบอร์ด คุยกับบิดามารดา ฯลฯ

การสอนทักษะแบบมีส่วนร่วม

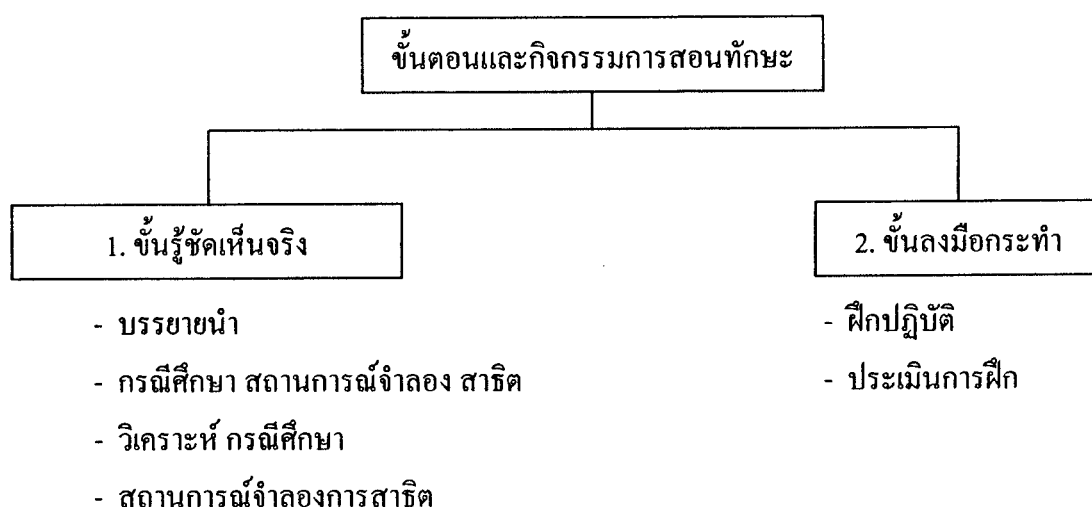
ดังที่ทราบกันดีแล้วว่า การสอนแต่ละครั้งจะมีองค์ประกอบผสมผสานกันไปในด้าน พุทธพิสัย จิตพิสัย และทักษะพิสัย แต่การสอนทักษะต่าง ๆ เช่น ทักษะการสื่อสารเป็นการสอนที่มุ่งเน้นในด้านทักษะพิสัย ซึ่งต้องอาศัยการสร้างให้เกิดความชัดเจนในตัวทักษะ ให้เห็นเป็นขั้นตอนที่ปฏิบัติได้ง่าย และผู้เรียนได้มีโอกาสมือปฏิบัติในสถานการณ์ใกล้เคียง เมื่อดูจากองค์ประกอบทั้ง 4 ประการของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม การสอนทักษะจึงควรมีลักษณะเฉพาะดังตารางข้างล่างนี้

ตารางที่ 2.5 องค์ประกอบของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม และลักษณะเฉพาะของการสอนทักษะ

องค์ประกอบของ PL	ลักษณะเฉพาะของการสอนทักษะ
ประสบการณ์	อาศัยเหตุการณ์ที่ตรงกับชีวิตจริงในการเรียนรู้ทักษะ
การสะท้อนความคิดและอภิปราย	ผู้เรียนได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันในการวิเคราะห์ปัญหา หากฎเกณฑ์ หรือวิเคราะห์ขั้นตอนในการฝึกทักษะต่าง ๆ
การสรุปความคิดรวบยอด	ได้ความคิดรวบยอดหลายขั้นตอน ทั้งจากการฟังบรรยาย จากการสังเกต การสาธิต การประเมินผลในกลุ่ม และการประเมินผลรวม
การทดลองหรือประยุกต์แนวคิด	ผู้เรียนได้มีโอกาสฝึกซ้ำ ๆ โดยการแสดงบทบาทสมมติตามสถานการณ์ต่าง ๆ

ทักษะเป็นความสามารถที่คนเราไม่เคยมีมาก่อน แต่ได้เรียนรู้จนกระทั่งทำได้อย่างชำนาญ ดังนั้น การสอนทักษะจึงต้องมี 2 ขั้นตอน คือ

- 1) ขั้นรู้ชัดเห็นจริง เป็นขั้นตอนที่มุ่งให้ผู้เรียนรับรู้ว่าคุณลักษณะเหล่านั้นมีความสำคัญ และฝึกฝนให้ทำเป็น หรือทำได้อย่างไร และ
- 2) ขั้นลงมือกระทำ เป็นขั้นตอนที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติตามที่ได้เรียนรู้มาจากขั้นตอนแรก

ในขั้นรู้ชัดเห็นจริง ผู้สอนใช้การบรรยายนำประกอบกับการยกตัวอย่าง และให้นักเรียนร่วมอภิปรายถึงความสำคัญและวิธีการฝึกทักษะนั้น ๆ จากนั้นจะใช้สถานการณ์จำลองให้ผู้เรียนคิดใช้ทักษะดังกล่าวหรือใช้การสาธิต ซึ่งอาจให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมได้ การสาธิตจะช่วยให้ผู้เรียนเห็นจริงเป็นลำดับขั้นตอนอย่างชัดเจน จากนั้นให้ผู้เรียนจัดกลุ่มย่อย หรือกลุ่มระดมสมองเพื่อหา กฎเกณฑ์

สำหรับขั้นลงมือกระทำ เป็นการให้ผู้เรียนฝึกใช้ทักษะโดยการใช้นบทบาทสมมติ (Role play) หรือการซ้อมบท (Rehearsal play) เป็นกิจกรรมหลักและมีการฝึกซ้ำโดยผลัดกันแสดงบทบาทจนชำนาญ ดังนั้น การฝึกอบรมนี้จะต้องฝึกให้ผู้สอนมีทักษะในการใช้สถานการณ์จำลอง และการสาธิต เพื่อให้ผู้เรียนเห็นจริง ขณะเดียวกันก็มีทักษะในการนำมาฝึกบทบาทสมมติ หรือการซ้อมบท และประเมินผลการฝึกได้ มีรายละเอียดของกิจกรรมสรุปได้ดังนี้

ตารางที่ 2.6 สรุปขั้นตอนและกิจกรรมการสอนทักษะ

ขั้นตอน	องค์ประกอบ PL	กิจกรรม
1. ขั้นรู้ชัดเห็นจริง	ความคิดรวบยอด ประสบการณ์	บรรยายนำให้ข้อมูลหรือความรู้ที่จำเป็นในเวลาสั้น ๆ กรณีศึกษา, สถานการณ์จำลอง, หรือสาธิต - กรณีศึกษา เป็นการตั้งโจทย์ให้ผู้เรียนคิดและแสดงความเห็น - สถานการณ์จำลองเป็นการตั้งโจทย์เป็นเหตุการณ์ที่มีผู้แสดง - การสาธิตเป็นการแสดงให้เห็นขั้นตอนปฏิบัติที่ถูกต้องโดยอาจแสดงเปรียบเทียบกับการปฏิบัติที่ไม่ถูกขั้นตอน
2. ขั้นลงมือกระทำ	ประจักษ์แนวคิด ความคิดรวบยอด	การฝึกปฏิบัติ โดยการฝึกทักษะเป็นขั้นตอน หรือครบองค์ประกอบของทักษะนั้นโดยการแสดงบทบาทสมมติหรือการฝึกซ้อมบทเพื่อให้เกิดความชำนาญ การประเมินการฝึกโดยให้สมาชิกในกลุ่มฝึกประเมินกันเองและผู้สอนประเมินอีกครั้งในกลุ่มใหญ่

กิจกรรมที่ใช้ในการสอนทักษะ

1. กิจกรรมในขั้นรู้ชัดเห็นจริง กิจกรรมการเรียนการสอน ได้แก่

1.1 การบรรยายนำ เป็นการนำเข้าสู่บทเรียนให้เกิดความน่าสนใจและให้ข้อมูลหรือความรู้ที่ จำเป็น ควรเป็นการใช้เวลาที่สั้นและดึงดูดใจนักเรียน เช่น การตั้งคำถามหรือยกตัวอย่างที่ใกล้ตัว แล้วให้ผู้เรียนแสดงความคิดเห็น

1.2 ประสบการณ์การใช้ทักษะ แบ่งได้เป็น 3 ชนิด

1.2.1 กรณีศึกษา คือ ผู้สอนตั้งโจทย์ให้ผู้เรียนคิดและแสดงความคิดเห็น จะทำอย่างไรกับ กรณีศึกษา

1.2.2 สถานการณ์จำลอง คือ ผู้สอนกำหนดโจทย์เป็นสถานการณ์จำลอง แล้วนำไปแสดง โดย ผู้สอนสมมติตนเองเป็นบุคคลตามโจทย์ และแสดงการสนทนาตอบโต้กับผู้เรียน

ทั้งห้อง ซึ่งสมมติเป็นคู่สนทนา หรือให้ผู้เรียนจับคู่สนทนากันเอง จุดสำคัญของการเรียนรู้คือการอภิปราย และสอนประกอบสถานการณ์จำลอง

1.2.3 สาธิต โดยแสดงบทบาทสมมติ มักให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมเป็นคู่สนทนา คนใดคนหนึ่ง หรือเป็นทั้ง 2 คน โดยผู้สอนจะซักซ้อมบทบาทกับผู้เรียนที่ขึ้นมาร่วมสาธิตก่อน หลังจากนั้น ผู้สอนจะนำบทสนทนา (Dialog) ขึ้นกระดานหรือแผ่นใส เพื่ออภิปรายและสอนประกอบบทสนทนานั้น

1.3 การอภิปรายในกลุ่มเล็ก เพื่อให้ผู้เรียนวิเคราะห์จากสถานการณ์จำลอง หรือจากการสาธิต เพื่อให้เข้าใจชัดเจนถึงขั้นตอนและวิธีการในแต่ละขั้นตอน

2. กิจกรรมในชั้นลงมือกระทำ กิจกรรมการเรียนการสอน แบ่งได้เป็น 2 ส่วน คือ

2.1 การฝึกปฏิบัติ ทำได้โดยกรฝึกบทบาทสมมติ และการฝึกซ้อมบท

2.1.1 การฝึกบทบาทสมมติ เป็นวิธีที่มีประสิทธิภาพในการฝึกทักษะ โดยสมมติตัวละครและสถานการณ์ขึ้น เพื่อให้ผู้เรียนสมมติตัวเองเป็นตัวละครตามโจทย์ ดังนั้น ต้องกำหนดโจทย์ให้ ชัดเจน คือ สถานการณ์ บทบาทของตัวละคร 2 ฝ่าย และบทบาทของผู้สังเกตการณ์ การฝึกบทบาทสมมติอาจแบ่งกลุ่ม เป็นกลุ่ม 2 คน กลุ่ม 3 คน หรือกลุ่มย่อย 5-6 คน ยิ่งกลุ่มมีคนมากขึ้น ก็จะมี การเรียนรู้กันเองมากขึ้นจากการอภิปรายกลุ่ม แต่จะใช้เวลามากกว่าจะฝึกได้ทั่วถึง

2.1.2 การฝึกซ้อมบท เป็นการให้ผู้เรียนฝึกเป็นตัวของผู้เรียนเอง ในสถานการณ์ที่เป็นที่ทราบกันว่า เกิดขึ้นได้จริงในชีวิตประจำวัน เพื่อให้ผู้เรียน (ผู้ฝึก) และเพื่อน ๆ ได้ช่วยกันดูว่า มีการใช้ทักษะอย่างไร

การฝึกบทบาทสมมติและการฝึกซ้อมบท มีความแตกต่างกัน คือ

การฝึกบทบาทสมมติจะตั้งโจทย์โดยการ “สมมติ” ทั้งสถานการณ์และตัวละคร ที่ให้ผู้เรียนแสดงโจทย์มักขึ้นต้นด้วยคำว่า

“สมมติให้ท่านเป็นสมศักดิ์และมาลี.....”

ขณะที่การฝึกซ้อมบท ให้ผู้เรียนเล่นเป็นตัวละครเอง เมื่อต้องอยู่ในสถานการณ์ต่าง ๆ ซึ่งผู้เรียนสามารถพูดหรือกระทำตามที่ต้องการ โดยไม่ต้องสมมติตนเอง โจทย์มักขึ้นต้นว่า

“หากนักเรียน...” “หากท่าน....”

การฝึกซ้อมบทเป็นกิจกรรมที่เหมาะสมกับการฝึกทักษะการปฏิสนธิในสถานการณ์ที่ผู้เรียนพบได้เสมอ ๆ และสถานการณ์ไม่ซับซ้อน ซึ่งสามารถฝึกได้ง่าย โดยให้นักเรียนแบ่งเป็นกลุ่ม 2 คน หรือกลุ่ม 3 คน

ขณะที่การฝึกบทบาทสมมติเป็นการฝึกในสถานการณ์ที่ซับซ้อนกว่า เป็นเหตุการณ์อาจเกิดขึ้นไม่บ่อยก็ได้ แต่มีความสำคัญที่ผู้เรียนควรได้ฝึกหาทางออก โดยมากมักจะฝึกในกลุ่มเล็ก

2.2 การประเมินการฝึก เป็นการช่วยกันสะท้อนความคิดว่า สิ่งที่คุณฝึกทักษะได้ทำไปนั้นตรงตามขั้นตอนที่ควรจะเป็นหรือไม่ การประเมินการฝึกสามารถทำได้โดย ให้ผู้เรียนประเมินกันเองในกลุ่มหรือผู้สอนกับผู้เรียนช่วยกันประเมินในชั้นเรียนหรือทั้ง 2 แบบ

2.2.1 ในกรณีที่ให้ผู้เรียนประเมินกันเอง ผู้สอนควรกำหนดในใบงานให้ชัดเจนว่าจะประเมินอย่างไร เช่น

“หลังการฝึกให้ผู้เรียนช่วยกันอภิปรายว่า ผู้ที่แสดงเป็นมาลีทำได้ตามขั้นตอนหรือไม่ สมศักดิ์ตอบสนองอย่างไร ขั้นตอนไหนที่มีความยุ่งยากในการฝึก และในชีวิตจริง จะนำทักษะนี้ไปใช้ได้หรือไม่ เพียงใด”

2.2.2 ในกรณีที่ผู้สอนช่วยประเมิน ผู้สอนอาจใช้วิธีให้ผู้ฝึกออกมาแสดงหน้าชั้น ผู้สอนช่วยวิจารณ์ประกอบการของความคิดเห็นจากผู้เรียนในชั้น หรือผู้สอนอาจใช้วิธีสัมภาษณ์หรือให้สมาชิกกลุ่มเล่าถึงสิ่งที่เกิดขึ้นแล้วผู้สอนให้ข้อเสนอแนะ

จากหลักการดังกล่าวเบื้องต้นผู้วิจัยได้นำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาโปรแกรมการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมสุขภาพจิตในครอบครัวเด็กและเยาวชนที่กระทำผิด ดังมีรายละเอียดของแผนกิจกรรมต่าง ๆ ดังแนบท้ายในภาคผนวก